

Juridiska institutionen

Examensarbete hösten 2014
30 högskolepoäng.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Restriktioner vid häktning

En rättsteoretisk studie av restriktionstillämpningen i Sverige

Leon
Hansson

Handledare: Robert Eneljung

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Förkortningar	5
1. Inledning	6
1.1 Ämnets relevans	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Teori	8
1.4 Disposition	8
1.5 Metod & material	8
1.6 Avgränsning	10
1.7 Tidigare forskning	10
2. Bakgrund	11
2.1 Allmänt om restriktioner i Sverige	11
2.2 Syftet med restriktioner.....	12
2.3 Allmänt om häktning	12
2.3.1 Rörelsefriheten	12
2.3.2 Häktning enligt huvudregeln – 24 kap. 1 § st.1 RB	13
2.3.3 Häktningsgrunder	14
2.4 Processuella rättsprinciper	18
2.4.1 Proportionalitetsprincipen.....	18
2.4.2 Omedelbarhetsprincipen	19
2.4.3 Koncentrationsprincipen	20
2.4.4 Muntlighetsprincipen.....	20
3. Tillämpningen av restriktioner	21
3.1 Inledning	21
3.1.1 Historisk utveckling och CPT:s besök.....	21
3.2 Tillämpningen av restriktioner idag	26
3.2.1 Lagar och föreskrifter	26
3.2.2 Vem beslutar om restriktioner?.....	26
3.2.3 Restriktionerna.....	27
3.2.4 Permission	29
3.2.5 Omprövning av restriktionsbeslutet	30
3.2.6 Överklagande & överprövning.....	30
3.2.7 Restriktionernas upphörande	30
3.3 Restriktionernas omfattning	31
3.3.1 Utvecklingscentrum Malmö.....	31
3.3.2 Statistik & diagram.....	32
4. Diskussion – Tillämpningen av restriktioner	34
4.1 Rådande tillämpning	34
4.1.1 Åklagarmyndighetens rapport.....	34
4.1.2 Rådande omfattning	37
5. Inskränkningen	39
5.1 Inledning	39
5.2 Grundläggande fri- och rättigheter	39
5.2.1 Europakonventionens ställning	39
5.2.2 Europadomstolen	40
5.3 Rättssäkerhet.....	40

5.3.1 Begreppet	40
5.3.2 Artikel 6 – Rätten till en rättvis rättegång	41
5.3.3 Oskyldighetspresumtionen	42
5.3.4 Rätten till försvar.....	43
5.4 Förbudet mot tortyr	43
5.4.1 Definitionen av Isolering.....	44
6. Diskussion – Inskränkningen	45
6.1 Rätten till en rättvis rättegång.....	45
6.1.1 Oskyldighetspresumtionen	45
6.1.2 Åklagarens dokumentationsskyldighet.....	46
6.2 Isolering och förbudet mot tortyr	48
6.2.1 Isolering	48
6.2.2 Omänsklig eller förnedrande behandling	50
7. Den juridiska strukturen.....	52
7.1 Inledning	52
7.2 Restriktioner och förhållandet till kollusionsfaran	52
7.3 Införda och förkastade reformer	55
7.3.1 Överklaga restriktioner av särskilt slag.....	56
7.4 Omedelbarhetsprincipens betydelse	57
7.5 Domstolens ansvar i förhållande till proportionalitetsprincipen	58
7.6 Två olika förhållningsätt	59
7.6.1 Ny lagstiftning krävs för förändring	59
7.6.2 Nuvarande ordning mildras med förändrade häktesrutiner.....	60
8. Slutsats	62
8.1 Tillämpningen av restriktioner	62
8.2 Inskränkningen	62
8.3 Orsaker	63
8.4 Avslutande reflektioner	64
9. Käll- och Litteraturlförteckning.....	66

Sammanfattning

Europarådets tortyrkommitté har sedan början av 90-talet kritiserat Sverige för att ha tillämpat restriktioner i samband med häktning i allt för hög utsträckning. Restriktionerna syftar till att på olika sätt begränsa den häktade från omvärlden i situationer där det finns en risk för kollusionsfara, dvs. en risk för att den häktade försvårar brottsutredningen.

Offentlig statistik från Åklagarmyndigheten visar att restriktioner följer i nästan samtliga fall om kollusionsfara föreligger. Detta överensstämmer inte med lagstiftarens intentioner om att restriktioner ska tillämpas återhållsamt. Uppsatsen utreder därför Sveriges nuvarande tillämpning av restriktioner i förhållande till den enskildes rättssäkerhet och personliga integritet.

I genomsnitt används restriktioner 23 timmar om dygnet, vilket per definitionen är att betrakta som isolering. Även om sannolikheten är liten för att isoleringen ska bedömas som tortyr i Europadomstolens bemärkelse, kan den häktades möjligheter att påverka sitt försvar allvarligt försämrats. Nuvarande ordning, med en närmast slentrianmässig tillämpning av restriktioner, är alltså svårt att förena med den enskildes krav på en rättssäker behandling.

Trots att Sverige vidtagit olika reformer för att komma tillrätta med problemet har ingen märkbar effekt kunnat påvisas. Därför redogörs även för juridiskt strukturella och lagtekniska orsaker till varför restriktioner används i så pass hög utsträckning i Sverige. Utredningen visar att kollusionsfarans speciella natur och lagstiftarens ovilja att vidta strukturella lagstiftningsreformer är två omständigheter som bidrar till att antalet fall med restriktioner inte minskar.

Slutsatsen är att en verklig förändring av situationen kräver ny lagstiftning så att vissa restriktioner helt avskaffas, samt att domstolen – istället för åklagaren – prövar restriktionernas närmare art och omfattning. Utöver ny lagstiftning, kan också förändrade häktesrutiner begränsa effekten av ålagda restriktioner och därmed förbättra rättssäkerheten för den enskilde.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
CPT	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta Domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna
RF	Regeringsformen
SFS	Svensk författningssamling
SPT	The UN Subcommittee on Prevention of Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment
SOU	Statens Offentliga Utredningar
ÅFS	Åklagarmyndighetens författningssamling

1. Inledning

1.1 Ämnets relevans

*"I can't concentrate, can't read... Your mind's narcotized. Sometimes I can't grasp words in my mind that I know. Get stuck, have to think of another word. Memory's going. You feel like you are losing something you might not get back."*¹

Den 18 oktober 2011 uppmanade FN:s rapportör Juan Méndez samtliga stater att förbjuda isolering av frihetsberövade personer, med undantag för vissa exceptionella situationer.² En av orsakerna belyses av ovanstående citat, där psykiskt lidande och mental ohälsa skildras som en konsekvens av isolering från omvärlden. I Sverige föreskriver straff- och processrättsliga bestämmelser att en person – misstänkt för brott – under en pågående brottsutredning kan bli häktad och ålagd så kallade *restriktioner*. Restriktionerna har som funktion att på olika sätt begränsa den misstänktes möjligheter att kontakta omvärlden med syftet att underlätta för rättsväsendet att utreda brottet.³ Begreppet *isolering* används inte i den svenska lagstiftningen men Juan Méndez beskriver tydligt att det inte spelar någon roll vilken benämning företeelsen antar.⁴ *"Segregation, isolation, separation, cellular, lockdown, Supermax, the hole, Secure Housing Unit... whatever the name, solitary confinement should be banned by States as a punishment or extortion technique."*⁵

I Sverige är restriktioner inte ägnade att fungera som ett straff- eller en utpressningsteknik, men det finns andra förhållanden i restriktionstillämpningen som ger anledning till att begrunda lagstiftningen på området.⁶ Europarådets tortyrkommitté – *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (CPT) har under sina besök i Sverige kritiserat svenska myndigheter för att ha tillämpat restriktioner i alltför hög utsträckning.⁷ En omfattande restriktionstillämpning kan medföra att restriktioner åläggs de häktade i onödan, eller under en längre tid än vad som är berättigat med hänsyn till brottsutredningen.⁸ Trots att Sverige under årens lopp har genomfört olika reformer i syfte att

¹ Grassian, *Psychiatric Effects of Solitary Confinement*, s. 335

² <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40097#.VCVZ1mTV8mQ>

³ Prop. 2009/2010:135 s. 112

⁴ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 47

⁵ <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40097#.VCVZ1mTV8mQ>

⁶ Enligt prop. 2009/2010:135 s. 112 är det grundläggande intresset att bedriva en effektiv utredningsverksamhet.

⁷ CPT/Inf (2009) 34 s. 25

⁸ Prop. 2009/10:135, s. 115

minska restriktionstillämpningen och tillmötesgå CPT:s kritik, har ingen märkbar skillnad kunnat påvisas. Restriktioner som inte kan motiveras med det åsyftade behovet att säkerställa brottsutredningen kan, med anledning av den inskränkning tvångsmedlet innebär i de häktades personliga integritet, ifrågasättas utifrån grundläggande demokratiska värden.⁹ Peter Scharff Smith (forskare på institutet för mänskliga rättigheter i Danmark) sammanfattar situationen avseende restriktionstillämpningen i Sverige så här:

”Det är ju rätt otroligt faktiskt; att det händer i ett land som Sverige. När det finns så mycket forskning som visar hur pass farligt det är.”¹⁰

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar inledningsvis till att *analysera* rådande lagstiftning och tillämpning av restriktioner i samband med häktning och *lyfta fram* centrala problem, som kan följa om restriktioner tillämpas i högre grad än vad som krävs för att säkerställa brottsutredningen. Problemen är anknutna till den häktades *rättssäkerhet* och *personliga integritet*; två förhållanden som inskränks om den häktade åläggs restriktioner. Sverige har infört olika reformer på området, men ingenting tycks bidra till minskad användning av restriktioner. Därför undersöker uppsatsen de juridiskt strukturella och lagtekniska orsakerna till att Sverige inte har lyckats komma till rätta med problematiken. De frågeställningar som ska besvaras för att uppfylla syftet med uppsatsen lyder:

1) *Är tillämpningen av restriktioner i Sverige oproportionerlig i förhållande till de häktades rättssäkerhet och personliga integritet?*

2) *Vilka är de juridiskt strukturella och lagtekniska orsakerna till att restriktioner används i så hög utsträckning i Sverige?*

Frågeställningarna indikerar på att tillämpningen av restriktioner inte är rimligt avvägd i förhållande till rådande lagstiftning. Jag vill betona att denna hypotes kommer att undersökas omsorgsfullt eftersom den har en avsevärd relevans för uppsatsen i sin helhet.

⁹ <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40097#.VCVZ1mTV8mQ>

¹⁰ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6040283&playaudio=5168098>

1.3 Teori

Uppsatsens perspektiv kan beskrivas som rättsteoretiskt. Infallsvinkeln jag har valt är att granska det rättsliga samspelet mellan reglernas tillämpning och bestämmelsernas avsedda ändamål i en kontext där föreställningen är att rådande tillämpning utgör en oproportionerlig inskränkning i de häktades rättssäkerhet och personliga integritet.

1.4 Disposition

Uppsatsen är indelad i åtta kapitel. Efter inledningskapitlet påbörjas *Kapitel två* som är av elementär karaktär och ger en bakgrund till de processrättsliga reglerna avseende häktning och restriktioner. Därefter initieras de kapitel som ska besvara mina frågeställningar. *Kapitel tre och fyra* avhandlar den praktiska tillämpningen av restriktioner i Sverige och inleds med en historisk tillbakablick av restriktionslagstiftningen. Vidare undersöks hur och i vilken omfattning restriktioner tillämpas idag. *Kapitel fem och sex* behandlar den första frågeställningen, dvs. huruvida tillämpningen av restriktioner står i rimlig proportion till den inskränkning tvångsmedlet innebär. Först kommer tillämpningen att ställas i relation till befintliga krav på rättssäkerhet med utgångspunkt i artikel 6 Europakonventionen. Därefter utreds hur tillämpningen av restriktioner förhåller sig till definitionen av isolering och förbudet mot tortyr. *Kapitel sju* avhandlar den andra frågeställningen och utgår till stor del från utredningarna i tidigare kapitel, vilket lämnar mer utrymme för diskussion och analys. Min förhoppning är att de tidigare delarna på ett tydligt sätt har lyft fram problem som är förknippade med restriktionernas tillämpning. Avsnittet syftar till att redogöra för rättsliga orsaker till varför tillämpningen ser ut som den gör och varför införda reformer inte har fått någon märkbar effekt. Kapitel fyra, sex och sju innehåller analytiska inslag med diskussioner, vilka är relevanta för respektive område. Avslutningsvis sammanfattas uppsatsens slutsatser i *kapitel åtta*.

1.5 Metod & material

I den här uppsatsen har en rättsvetenskaplig metod tillämpats. Uppsatsens underlag utgörs främst av lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin, dvs. de fyra rättskällorna som ingår i den allmänt vedertagna rättskälleläran.¹¹ Även rättspraxis från underinstanser, offentliga utlåtanden och icke-juridisk doktrin har använts vid arbetet eftersom det aktuella ämnet är

¹¹ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 37

omdebatterat och bottnar i motsatta socialpolitiska intressen. Rättskällorna används för att analysera gällande rätt inom ramen för frågeställningen och det framställda syftet.

En väsentlig del av uppsatsen utreder restriktionernas tillämpning i praktiken vilket innebär att rättskällorna i den här delen kommer att analyseras utifrån ett teleologiskt synsätt, dvs. att konsekvenserna av tillämpningarna prioriteras vid bedömningen av deras rimlighet. Förarbeten har värderats högt eftersom de på ett tydligt vis ger uttryck för lagstiftningens syfte och ändamål. Även förkastade lagförslag som har avhandlas i förarbeten är av intresse eftersom den bakomliggande argumentationen kan belysa restriktionstillämpningens rådande ordning. Vidare utgör rapporter från Åklagarmyndigheten och Europarådets tortyrkommitté viktigt material eftersom de sammanställer hur restriktioner används i praktiken. Det ska framhållas att Åklagarmyndigheten har ett visst intresse i sakfrågan, eftersom det är åklagarna som tillämpar restriktionernas närmare art och omfattning. Men deras rapport har granskats noggrant i strävan efter objektivitet. Till grund för restriktionernas omfattning används data från en kvantitativ offentlig undersökning framställd av Utvecklingscentrum Malmö på uppdrag av Åklagarmyndigheten.

I Kapitel fem och sex har framförallt uttalanden från CPT, doktrin och rättspraxis från Europadomstolen använts. Sveriges förfarande att tillämpa restriktioner har aldrig varit uppe för rättslig prövning, men Europadomstolens tolkningar och avgöranden i mål avseende andra medlemsländer kan appliceras på svenska förhållanden eftersom Europakonventionen är införd i den svenska lagstiftningen. FN:s konventioner för mänskliga rättigheter och övriga internationella dokument har inte avhandlats, med undantag för framställningen av den universellt vedertagna definitionen av isolering. Anledningen till detta är att FN:s organ inte har att förhålla sig till Europakonventionen likt Europarådets tortyrkommitté vars huvudsakliga uppgift är att kontrollera konventionens efterlevnad.¹²

I uppsatsens analytiska avsnitt har jag valt att lyfta fram problematiska förhållanden och reflekterat över dessa med utgångspunkt i de relevanta rättskällorna. Vad gäller föreslagna åtgärder från svenska myndigheter har både för- och motargument framförts och värderats med utgångspunkt i vilken grad åtgärderna har möjlighet att påverka användningen av restriktioner.

¹² Cassese, *A new approach to Human Rights: The Convention for the Prevention of Torture*, s.1

1.6 Avgränsning

Uppsatsens syfte är att utreda restriktionstillämpningen i *svensk rätt* vilket innebär att inga komparativa studier har genomförts. Eftersom diskussionen fokuserar på restriktionernas betydelse har inte heller det *omdebatterade ämnet beträffande långa häktningstider* berörts i uppsatsen. Med hänsyn till att reglerna om häktning och restriktioner är tämligen omfattande har jag valt att inte redogöra för de fall när restriktioner följer av ett gripande eller anhållande. Ytterligare har enbart häktning enligt huvudregeln, vilken framgår av 24 kap. 1§ st.1 RB, avhandlats då det är den vanligaste grunden för häktning.¹³ En annan viktig avgränsning är att restriktionstillämpningen har analyserats generellt, utan hänsyn till de häktades ålder och hälsotillstånd. De diagram som redovisas i avsnitt 3.3.2 visar hur många häktade som har restriktioner i respektive åldersgrupp, men någon analys av dessa förhållanden har inte gjorts eftersom den rättsliga bedömningen skiljer sig åt vid frihetsberövanden av ungdomar.¹⁴

Avseende de fri- och rättigheter som har behandlats i Europakonventionen har jag valt att redogöra för artikel 3 och artikel 6 eftersom jag anser att dessa rättigheter är av avgörande betydelse för det aktuella ämnet. Angränsade rättigheter som har valts bort är artikel 5 som statuerar *rätten till frihet och säkerhet*¹⁵ och artikel 8 som tillskriver var och en *rätten till skydd för privat- och familjeliv*. Artiklarna har uteslutits med anledning av att de primärt härrör till inskränkningen av frihetsberövandet och inte till den inskränkning som följer av restriktionerna.

1.7 Tidigare forskning

Det har avfattats ett antal examensuppsatser som behandlar restriktioner.¹⁶ Gemensamt för dessa är att restriktionerna har granskats ur ett folkrättsligt perspektiv med utgångspunkt i den kritik som CPT riktat mot Sverige. Den här uppsatsen skiljer sig från övriga eftersom den har ett rättsteoretiskt perspektiv som analyserar och jämför lagstiftarens ändamål med den praktiska tillämpningen i syfte att undersöka bakomliggande orsaker till problematikens uppkomst.

¹³ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 285

¹⁴ Hänsyn ska bland annat tas till Barnkonventionen och lagen om unga lagöverträdare (LUL). Se även RättsPM 2013:7 – *Unga lagöverträdare och Barnkonventionen* s. 27 och RÅR 2006:3 – *Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden*.

¹⁵ Rörelsefriheten som ingår i artikel 5 Europakonventionen har kortfattat redogjorts för i avsnitt 2.3.1

¹⁶ Se exempelvis Hedda Wittbom, *Restriktioner vid häktning ur ett EU-rättsligt perspektiv* och Anton Övling, *Restriktioner för häktade – något om svensk rätt ur ett folkrättsligt perspektiv med fokus på straffprocessrätt*.

2. Bakgrund

2.1 Allmänt om restriktioner i Sverige

När en person på sannolika skäl misstänks för ett brott, för vilket fängelse i minst ett år föreskrivs, kan rätten besluta att frihetsberöva den misstänkte genom häktning.¹⁷ Det primära syftet med häktningen är att skapa bättre möjligheter att utreda brottet och dess lagföring.¹⁸ Genom frihetsberövandet undanröjs risken för att den misstänkte avviker, försvårar sakens utredning eller begår nya brott.¹⁹ I situationer där det råder fara för att den misstänkte ska försvåra sakens utredning – s.k. kollusionsfara – anses häktning ofta *inte* vara nog för att undanröja faran. Detta beror på att den misstänkte, genom olika typer av kommunikationsmedel, kan försöka påverka brottsutredningen även inifrån häktet.²⁰ Om risken för kollusionsfara anses vara substantiell kan en begäran från åklagaren resultera i att rätten beslutar om att ge åklagaren tillstånd till att meddela restriktioner.²¹ Det ska understrykas att restriktionsbeslutet endast får grundas på kollusionsfara eftersom risken för att den häktade avviker (flykttfara) eller begår nya brott (recidivfara) anses vara undanröjd i samband med att den misstänkte frihetsberövas.²² Tillståndet från rätten är generellt utformat vilket innebär att samtliga restriktioner omfattas av beslutet.²³ Medger rätten sådant tillstånd är det åklagaren som beslutar om restriktionernas närmare art och omfattning inom ramen för vad som är tillåtet enligt häkteslagen (2010:611) och häktningsförordningen (2010:2011).²⁴

Ett beslut om tillstånd till restriktioner från domstol ger åklagaren möjlighet att begränsa den häktade rätten att:

- placeras med andra intagna
- vistas i gemensamhet
- följa vad som händer i omvärlden
- inneha tidningar och tidskrifter
- ta emot besök
- kommunicera med annan genom elektronisk kommunikation

¹⁷ 24 kap. 1 § st. 1 RB (Häktning enligt huvudregeln)

¹⁸ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 284

¹⁹ 24 kap.1 § st.1 p.1-3 RB

²⁰ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 197

²¹ 24:5a st. 1 RB

²² Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 796

²³ *Ibid*, s. 798

²⁴ *Ibid*, s. 798

- sända och ta emot brev eller andra försändelser²⁵

Den uppräknade listan är uttömmande, vilket betyder att åklagaren endast får använda sig av de ovan nämnda restriktionerna om tillstånd meddelas av rätten.²⁶ Hur och i vilken omfattning varje enskild restriktion får användas beskrivs närmare i avsnitt 3.2.

2.2 Syftet med restriktioner

Det övergripande syftet med restriktionerna är att den misstänkte inte ska få möjlighet att sabotera brottsutredningen genom att undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning.²⁷ Restriktioner gentemot den misstänkte hämmar dennes möjligheter att nå ut till omvärlden vilket skapar bättre förutsättningar för rättsväsendet att säkerställa en effektiv lagföring. Om den misstänkte *enbart* häktas minskar förvisso dennes utsikter att påverka utredningen, men det finns alltså en risk för att sabotage kan förekomma. Till exempel kan den misstänkte – inifrån häktet – kontakta vittnen eller medgärningsmän i avsikt att förändra deras utsagor, eller förmå någon utomstående att undanröja bevis som binder den misstänkte till brottet.²⁸

2.3 Allmänt om häktning

2.3.1 Rörelsefriheten

En grundläggande förutsättning för att restriktioner över huvud taget ska förekomma är att den misstänkte häktas.²⁹ En rättighet som inskränks när en person häktas är rörelsefriheten. Av 2 kap. 8 § RF framgår att var och en gentemot det allmänna har ett skydd mot frihetsberövanden och att den som är svensk medborgare tillförsäkras friheten att förflytta sig inom riket och att lämna det.³⁰ En legitimerad inskränkning av rörelsefriheten uppträder när rätten beslutar att den misstänkte ska frihetsberövas genom häktning.³¹ För att säkerställa lagföring av ett brott använder sig polis och åklagare av den inskränkning som ett

²⁵ 6 kap. 2 § häkteslagen

²⁶ Prop. 2009/2010:135 s. 112

²⁷ 24 kap. 5a § RB

²⁸ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 795

²⁹ Restriktioner kan även förekomma vid gripanden och anhållanden, se 6 kap. 1 § häkteslagen.

³⁰ Rättigheten kommer även till uttryck i Europakonventionen art. 5.1

³¹ Jämför 2 kap. 20 § st.1 p.3 RF

frihetsberövande innebär. Den misstänkte har emellertid en ovillkorlig rätt att få frihetsberövandet prövat av domstol i händelse att åklagare eller polis fattar beslut därom.³²

2.3.2 Häktning enligt huvudregeln – 24 kap. 1 § st.1 RB

Av 24 kap. 1 § st.1 RB framgår de kriterier som måste föreligga för att häktning enligt huvudregeln ska aktualiseras. Rätten ska pröva häktningsfrågan *ex officio*, dvs. på eget initiativ, oberoende av om den misstänkte samtycker till frihetsberövandet.³³ Den misstänkte kan häktas i avvaktan på att denne åtalas eller döms för brottet i fråga, men kan också bli kvar i häktet i avvaktan på att en fällande dom vinner laga kraft.³⁴

Brott som föreskriver fängelse i minst ett år

En förutsättning för att häktning ska bli aktuellt är att den misstänkte ska ha begått ett *brott* för vilket det är föreskrivet *fängelse i minst ett år*.³⁵ Kravet innebär att en misstänkt inte kan bli häktad för lindrigare brott som endast föreskriver ett maximistraff med böter eller kortare tid i fängelse.³⁶ Gärningens brottsrubricering har därmed betydelse för om en person ska få häktas eller inte.³⁷ Det finns en risk för att en gärning rubriceras efter behovet av att kunna häkta personen i fråga.³⁸ Därför är det viktigt att åklagaren och domstolen noggrant granskar den påstådda gärningen i förhållande till brottsrubriceringen och dess straffskala.³⁹ Hänsyn ska tas till de regler som kan påverka att straffet ökar eller minskar, vilket innebär att det för gradindelade brott är den aktuella brottsgradens straffskala som avses.⁴⁰

På sannolika skäl misstänkt

Det andra kriteriet för att en person ska få häktas enligt huvudregeln är att denne måste vara på *sannolika skäl* misstänkt för ett brott.⁴¹ Sannolika skäl är en högre grad av brottsmisstanke

³² 2 kap. 9 § RF

³³ Ekelöf, Bylund, Boman, *Rättegång – tredje häftet*, s. 33

³⁴ *Ibid*

³⁵ Med requisitet *brott* avses en gärning som kan orsaka lagföring enligt svensk jurisdiktion. Brottet får därtill inte vara rättskraftigt avgjort eller preskriberat. Jämför BrB kap. 2 avseende jurisdiktion och BrB kap. 35 för preskription.

³⁶ Jämför RH 2000:4 där rätten beslutade att inte häkta eller meddela restriktioner eftersom personen var misstänkt för snatteri, vilket inte är föreskrivet ett högre straff än fängelse i 6 månader.

³⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 142

³⁸ Jämför NJA 2007 s. 354 där en häktad försattes på fri fot sedan gärningen rubricerades till egenmäktigt förfarande istället för stöld.

³⁹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 143

⁴⁰ *Ibid*, s. 143

⁴¹ 24 kap. 1 § st.1 RB

som krävs för användning av tvångsmedel.⁴² Prövningen omfattar enbart beviskravet i skuldfrågan, vilket innebär att rätten bedömer sannolikheten för att de påstådda omständigheterna i målet föreligger.⁴³ Bedömningen ska grundas på förhållandena i det enskilda fallet och de ska utifrån ett objektiva perspektiv framstå som berättigade. Rätten prövar således brottsmisstanken med utgångspunkt i det material som framkommit i utredningen och presenterats under häktningförhandlingen. Subjektiva antaganden och förutfattade meningar om den misstänktes person får inte påverka bedömningen.⁴⁴

För att nå upp till beviskravet sannolika skäl fordras tillförlitliga och välgrundade bevis. Bevisen behöver dock inte vara så starka att de räcker för en fällande dom.⁴⁵ Teoretiska beräkningar har gjorts i doktrin för att försöka kvantifiera begreppet. Enligt undersökningarna ligger misstankegraden i skuldfrågan för sannolika skäl i spannet mellan 60-80 procent.⁴⁶

2.3.3 Häktningsgrunder

Det räcker inte att vara på sannolika skäl misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i minst ett år för att bli häktad. Det måste även finnas risk för att den misstänkte agerar på ett sätt som motiverar någon av de särskilda häktningsgrunderna: flykt-, kollusions- eller recidivfara. Det vill säga risk för att den misstänkte avviker, försvårar sakens utredning eller fortsätter att begå brott.⁴⁷ Åklagaren har bevisbördan för att en eller flera häktningsgrunder föreligger.⁴⁸ Risken ska vara konkret vilket betyder att det ska finnas en beaktansvärd fara i det enskilda fallet för att den misstänkte beter sig på det sätt som häktningsgrunderna ger uttryck för.⁴⁹ Riskbedömningen grundar sig på brottets beskaffenhet, den misstänktes brottshistorik och övriga sakförhållanden som kan ha betydelse för rättens bedömning.⁵⁰

⁴² Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 47

⁴³ Ibid, s. 304, Rätten tar inte ställning till rättsfrågor, t.ex. vilken lagbestämmelse som kategoriserar gärningen eller vilken påföljd som ska tillämpas.

⁴⁴ Ibid, s. 304

⁴⁵ Ibid, s. 47

⁴⁶ Elwing *Tillräckliga skäl* s. 67 och Bring, Diesen, *Förundersökning*, s. 175.

⁴⁷ 24 kap.1 § st.1 RB

⁴⁸ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 201

⁴⁹ Ibid, s. 194

⁵⁰ Ibid, s. 194. Exempel på övriga sakförhållanden kan vara att den misstänkte har sociala eller ekonomiska bekymmer av något slag.

Flyktfara

Med flyktfara avses risken att den misstänkte avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff. Syftet med häktningsgrunden är dels att en potentiell gärningsman inte ska ges möjlighet att smita från föreskrivet straff, men också för att säkerställa den pågående brottsutredningen. Frihetsberövandet innebär att den misstänkte kommer att vara närvarande under både utredning och huvudförhandling vilket underlättar den fortsatta processen.⁵¹

Det finns en tydlig korrelation mellan flyktfara och allvarlig brottslighet med omfattande straff. Flyktfaran tenderar att öka om personen i fråga är misstänkt för ett brott där påföljden är ett längre fängelsestraff.⁵² En kännbar påföljd för påstådd gärning är dock inte tillräckligt för att åklagaren ska kunna bevisa att flyktfara föreligger. Prövningen ska primärt grundas på den misstänktes vilja, alternativt motvilja, till att medverka i brottsutredningen samt dennes incitament till att stanna kvar på orten. Om den misstänkte saknar bostad eller familj i Sverige anses risken för avvikande öka medan motsatt förhållande i regel medför att flyktfaran minskar.⁵³ Självmondsbenägenhet har tidigare varit en omständighet som inbegriper flyktfara, men numera betraktas det som en förlegad uppfattning.⁵⁴

Kollusionsfara

Kollusionsfara är, som tidigare nämnts, den häktningsgrund som kan föranleda restriktioner. Om den misstänkte blir häktad på grund av kollusionsfara anses det föreligga en risk för att denne undanröjer bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning. Syftet med kollusionsfara som häktningsgrund är att förhindra att den misstänkte saboterar brottsutredningen. Den misstänkte kan ha ett intresse av att utredningen försvåras eftersom utsikterna för en frikännande dom oftast blir bättre ju mer svårbedömt fallet är.⁵⁵

Kollusionsfaran kan sägas vara indelad i två kategorier som båda syftar till att påverka bevisläget i målet. Den ena är att det finns en risk att den misstänkte avlägsnar, gömmer eller förstör bevis som binder denne till brottet.⁵⁶ Teknisk bevisning i form av fingeravtryck eller

⁵¹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 194

⁵² *Ibid*, s 195

⁵³ *Ibid*, s 195

⁵⁴ *Ibid*, s 196

⁵⁵ *Ibid*, s 197

⁵⁶ Prop. 1986/87:112 s. 29

spår av DNA anses utgöra stark bevisning som dessutom är lätt att bedöma.⁵⁷ Kollusionsfara anses emellertid inte föreligga om den misstänkte undanröjer föremål som saknar bevisvärde.⁵⁸ Den andra kategorin är risken för att den misstänkte ska påverka vittnen, målsägande, medmisstänkta och övriga som kan tänkas ha upplysningar om brottet.⁵⁹

Kollusionsfarans förhållande till restriktioner ska ses mot bakgrund av de processuella rättsprinciper som ligger till grund för brottmålsprocessen. Principerna om omedelbarhet, koncentration och muntlighet innebär kortfattat att de uppgifter som parter och vittnen lämnar under huvudförhandlingen ska ligga till grund för rättens avgörande.⁶⁰ Tidigare versioner av utsagor som framkommit under t.ex. polisförhör kan endast tas upp som bevisning i särskilda fall.⁶¹ Detta innebär att den misstänkte, genom förfrågningar eller hot, kan försöka få vittnen att ändra sina uppgifter innan huvudförhandlingen har ägt rum. Med detta är inte sagt att den misstänkte utesluts från att träffa och kommunicera med dessa personer. Utgångspunkten är att kontakt med personer utanför häktet är tillåten så länge den misstänkte inte har uppsåt att *påverka* bevisläget. Dessutom kan kontakt med vittnen vara en viktig del i den misstänktes rätt att förbereda sitt försvar.⁶²

Precis som vid flyktfara anses risken för kollusionsfara öka i förhållande till brottets allvar. Anledningen till detta är att en fällande dom kan medföra ödeläggande konsekvenser som den misstänkte vill undkomma. Brott som begås av medlemmar i kriminella organisationer anses också öka risken för kollusion då organisationen ofta har ett intresse av att den misstänkte frias.⁶³ En annan faktor som påverkar bedömningen av kollusionsfaran är vilken bevisning som förekommer i målet. Skriftlig bevisning och tekniska utlåtanden kan vara svårt att sabotera medan muntlig bevisning i form av utsagor kan påverkas ända fram till huvudförhandlingen.⁶⁴ Det föreligger ingen grund för häktning i det fall kollusionsfaran redan har förverkligats, dvs. att den misstänkte redan hunnit kommunicera och påverka en person vars utsaga är av bevisvärde.⁶⁵ I händelse att den misstänkte erkänner brott minskar

⁵⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 40. Jämför NJA 2003 s. 91 där HD ansåg att ett positivt resultat av en DNA-analys utgjorde tillräcklig bevisning för att peka ut gärningsmannen.

⁵⁸ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 197 och Olivecrona, *Rättegången i brottmål*, s. 223

⁵⁹ Prop. 1986/87:112 s. 29

⁶⁰ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 795. Se vidare avsnitt 2.4. Där redogörs för de olika principerna.

⁶¹ 36 kap. 16 § RB

⁶² Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 197

⁶³ Nordh, *Praktisk process IV, Tvångsmedel*, s. 58

⁶⁴ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 198

⁶⁵ *Ibid*, s. 198.

kollusionsfaran men utesluter den inte eftersom det kan förekomma att erkännandet dras tillbaka under huvudförhandlingen.⁶⁶ Om däremot den misstänkte vägrar att yttra sig ska inte denna omständighet påverka bedömningen, eftersom den misstänkte enligt artikel 6.2 Europakonventionen har en rätt att tåga. Samtidigt kan den misstänktes tystnad betraktas som ett tecken på kollusionsfara, vilket kan läggas till grund för bedömningen i enlighet med den *fria bevisteorin*.⁶⁷ Om den misstänkte inte yttrar sig får bedömningen göras utifrån brottets art och vilken sorts bevisning som kan komma att påverkas vid risk för kollusion.⁶⁸

En viktig aspekt att redogöra för är att kollusionsfaran succesivt minskar ju längre utredningen pågår. Den är som störst i början av utredningen men minskar i samband med att bevisning samlas in. Efter huvudförhandlingen anses kollusionsfaran vara näst intill obefintlig, trots att det kan finnas en överhängande risk för att domen överklagas.⁶⁹ Detta beror på att den muntliga bevisningen i hovrätten består av ljud- och bildupptagningar som spelats in av tingsrätten. Eftersom förhörspersonerna i regel inte hörs på nytt i hovrätten har den misstänkte inte heller någon möjlighet att påverka utsagorna efter huvudförhandlingen i tingsrätten.⁷⁰

Recidivfara

Den tredje och sista häktningsgrunden är recidivfara som innebär att det finns risk för att den misstänkte fortsätter med sin brottsliga verksamhet. Den misstänktes brottshistorik är av stor betydelse i bedömningen huruvida recidivfara föreligger. Även tidigare väckta åtal och brottsmisstankar utgör omständigheter som läggs till grund för att bedöma risken. Om det finns ett mönster i belastningsregistret, där den misstänkte exempelvis har begått en rad tillgreppsbrott och nu är misstänkt för ännu ett sådant brott, anses risken för recidiv vara påtaglig. Men om den misstänkte istället är åtalad för ett våldsbrott anses risken för recidiv inte vara lika betydande eftersom det saknas ett samband till de tidigare brotten. Just ett våldsbrott, som syftar till att skada en annan människas liv eller hälsa, motiverar dock en stark

⁶⁶ SOU 1985:27 s. 77 och Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel* s. 199

⁶⁷ Enligt 35 kap. 4 § RB kan den åtalades tystnad läggas till grund för domen, eftersom bestämmelsen interagerar med 35 kap. 1 § RB som föreskriver att allt får läggas till grund för en dom (den fria bevisteorin). Jämför målet *John Murray mot Storbritannien* där Europadomstolen ansåg att det kan vara förenligt med artikel 6 att tolka den misstänktes tystnad till dennes nackdel. Europadomstolen ansåg att: om åklagaren har lagt fram så stark bevisning att den kräver en förklaring som den misstänkte borde kunna lämna, kan tystnaden tillmätas ett bevisvärde.

⁶⁸ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 199

⁶⁹ *Ibid*, s. 199

⁷⁰ Svea Hovrätt, *En modernare rättegång*, s. 6

recidivfara i sig själv eftersom risken för återfall har konstaterats vara påtaglig vid den här typen av brott.⁷¹

Det huvudsakliga syftet med recidivfara som häktningsgrund är att bereda skydd åt tidigare brottsoffer som riskerar att utsättas för återkommande brottslighet om den misstänkte försätts på fri fot. Häktning motiveras även av att ny brottslighet kan komma att komplicera och förhala den redan pågående brottsutredningen.⁷² Recidivfara kan förekomma trots att det är första gången en person är misstänkt för brott, men det ska då vara fråga om ett brott där erfarenhet visar att risken för återfall är hög. Recidivfara är den häktningsgrund som ligger till grund för flest antal häktningar i Sverige och den används ofta i kombination med andra häktningsgrunder.⁷³

2.4 Processuella rättsprinciper

2.4.1 Proportionalitetsprincipen

Av 24 kap. 1 § st.3 RB framgår att beslut om häktning endast får fattas om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men som åtgärden innebär för den misstänkte. Proportionalitetsprincipen innebär att frihetsberövandets olägenheter för den misstänkte måste vägas mot behovet av att säkerställa brottsutredningen.⁷⁴ Principen ska inte endast aktualiseras vid häktning, utan under hela förfarandet från att den misstänkte grips.⁷⁵ Kravet på proportionalitet gäller också tillämpningen av restriktioner samt övriga kontroll- och tvångsåtgärder.⁷⁶ Varje åtgärd ska enligt proportionalitetsprincipen föregås av en intresseavvägning där olägenheterna ska vägas mot det åsyftade ändamålet. Proportionalitetsprincipen ska genomsyra både beslutet av ett frihetsberövande eller tvångsåtgärd samt genomförandet av detsamma. Negativa följder ska motverkas och om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig får att uppnå ändamålet ska den användas vid tillämpningen.⁷⁷

⁷¹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 200

⁷² Prop. 1986/87:112 s. 30

⁷³ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 200

⁷⁴ Prop. 1986/87:112 s. 25. Se även 2 kap. 4 § RB för omständigheter som motverkar häktning. Till exempel den misstänktes ålder eller hälsotillstånd.

⁷⁵ Prop. 1988/89:124 s. 28

⁷⁶ Det föreskrivs i 1 kap. 6§ häkteslagen att en tvångsåtgärd endast får användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

⁷⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s.795. Jämte 1 kap. 5,6§§ häkteslagen

I NJA 2011 s. 518 förde högsta domstolen ett allmänt resonemang om proportionalitetsprincipenens tillämpning i situationer där den häktade varit frihetsberövad en längre tid. Fallet var ett utlämningsärende där en medborgare från Rwanda suttit häktad i Sverige misstänkt för folkmord. Den häktade hade ansökt om prövning till Europadomstolen, vilket medförde att handläggningstiden drog ut på tiden. Den misstänkte satt häktad i över tre år. HD konstaterade att ett beslut om fortsatt häktning måste ställas i relation till hur länge den misstänkte redan varit frihetsberövad samt hur lång tid behovet av häktningen kan förväntas bestå. Ju längre frihetsberövandet har pågått, desto starkare skäl krävs det enligt proportionalitetsprincipen för att frihetsberövandet ska förlängas. HD anförde vidare att myndigheter är skyldiga att agera på ett effektivt och skyndsamt sätt och att den häktade inte ska drabbas om myndigheterna brister i sitt ansvar. HD ansåg mot bakgrund av detta att fortsatt häktning skulle strida mot proportionalitetsprincipen, vilket hade till följd att häktningsbeslutet upphävdes.

I 24 kap. 1 § st.4 RB föreskrivs ett förbud mot häktning när det kan antas att den misstänkte endast kommer att dömas till böter. Bestämmelsen ger uttryck för proportionalitetsprincipen i den bemärkelsen att lindriga bötesbrott inte anses utgöra skäl för att inskränka den misstänktes rörelsefrihet.⁷⁸ HD använde sig av regeln i NJA 1991 s. 374 där personen i fråga satt häktad för olaga hot. Men den misstänkte hade begått brottet under sinnessjukdom och enligt reglerna i 30 kap. 6 § BrB kunde endast påföljden i form av skyddstillsyn och böter åläggas den misstänkte. Högsta domstolen försatte därför den misstänkte på fri fot.

2.4.2 Omedelbarhetsprincipen

Omedelbarhetsprincipen är en grundläggande processrättslig princip som vid brottmål kommer till uttryck i 30 kap. 2 § RB. Principen innebär att ett måls avgörande omedelbart ska grundas på det bevismaterial som förekommit vid den muntliga huvudförhandlingen. Material som enbart har figurerat under förundersökningen får rätten inte fästa någon vikt vid i sin prövning. Principens syfte är att rätten ska få en totalbild över målet och kunna värdera hela bevismaterialet i ett sammanhang.⁷⁹ Omedelbarhetsprincipen gäller även vid förhör. Endast det som förhörspersonerna berättar under huvudförhandlingen får beaktas som bevisgrundande utsagor. Det finns emellertid undantag från omedelbarhetsprincipen. Dessa får tillämpas när ett vittnes utsaga under huvudförhandlingen avviker från vad personen tidigare har berättat under förundersökningen, eller om vittnet vägrar yttra sig. Den tidigare utsagan

⁷⁸ Olivecrona, *Rättegången i brottmål*, s. 221

⁷⁹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 18

från förundersökningen får då läsas upp för rätten i syfte att belysa skillnaden mot vad vittnet tidigare sagt.⁸⁰

Omedelbarhetsprincipen har ett nära samband med kravet på *bevisningens omedelbarhet* som följer av 35 kap. 8 § RB. Där framgår att bevisningen ska tas upp under huvudförhandlingen i sin omedelbara form. Med detta åsyftas att parter och vittnen etc. normalt ska höras direkt vid förhandlingen. En inspelad vittnesutsaga som spelas upp under huvudförhandlingen skulle alltså bryta mot principen om bevisomedelbarhet men inte mot omedelbarhetsprincipen.⁸¹

2.4.3 Koncentrationsprincipen

Koncentrationsprincipen innebär att handläggningen av ett mål ska hållas i ett sammanhang.⁸² Genom en koncentrerad huvudförhandling får domarna en bättre helhetsbild av målet och har bevisningen i färskt minne under överläggningen. I större mål, där huvudförhandlingen pågår under flera dagar, finns det regler som stadgar hur målet ska delas upp för att främja en koncentrerad huvudförhandling.⁸³ Av förarbeten framgår att särskild hänsyn ska tas till koncentrationsprincipen i mål som rör frihetsberövanden, eftersom en utdragen process kan vara mycket påfrestande för den tilltalade som sitter häktad.⁸⁴

2.4.4 Muntlighetsprincipen

Muntlighetsprincipen innebär att parter och vittnen ska höras muntligen under huvudförhandlingen.⁸⁵ Rätten ska som huvudregel inte acceptera att skriftliga utsagor lämnas in, eller att de som har kallats till förhandlingen ordagrant läser upp vad som står i dokumenten. Detta är endast tillåtet om rätten anser att det underlättar förståelsen eller i övrigt är till fördel för handläggningen.⁸⁶ Muntlighetsprincipen kan sägas vara en direkt konsekvens av omedelbarhetsprincipen eftersom rättens ledamöter ska bedöma vad de har sett och hört under huvudförhandlingen.⁸⁷

⁸⁰ 36 kap. 16 § RB

⁸¹ Peter Fitger m.fl. *Kommentar till rättegångsbalken* 30 kap. 2 § RB jämte 17 kap. 2 § RB.

⁸² Principen kommer till uttryck i 46 kap.11 § RB

⁸³ 46 kap. 11 § st. 2-3 RB

⁸⁴ Prop. 1999/2000:26 s. 53

⁸⁵ Prop. 1986/87:89 s. 217

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 18

3. Tillämpningen av restriktioner

3.1 Inledning

Med tillämpning av restriktioner avses hur restriktionerna används, vilken inverkan de får när de realiserar i praktiken samt i vilken omfattning de förekommer i Sverige. Utgångspunkten är att restriktionerna ska tillämpas restriktivt, vilket innebär att så få häktade som möjligt ska åläggas restriktioner och att användningen motsvaras av behovet av att säkerställa brottsutredningen under kortast tänkbara tidsperiod.⁸⁸

3.1.1 Historisk utveckling och CPT:s besök

1970- och 80- talet

Häkteslagen infördes i den svenska lagstiftningen år 1977 och avsåg bestämmelser om restriktioner för gripna, anhållna och häktade.⁸⁹ Bestämmelserna om restriktioner för häktade var utformat på ett likartat sätt som idag men den processuella tillämpningen såg annorlunda ut. Kravet på att restriktioner skulle grunda sig på kollusionsfara existerade, men åklagaren behövde inte förhålla sig rigoröst till rättens beslut. Även om rätten inte ansåg att kollusionsfara förelåg kunde åklagaren självständigt fatta beslut om att ålägga de häktade restriktioner.⁹⁰ Åklagarens möjlighet att meddela restriktioner i strid mot rättens beslut ansågs, av förarbeten till lagen, främst kunna motiveras om det framkommit nya omständigheter i målet som domstolen inte beaktat i sin bedömning.⁹¹ Det fanns inte heller någon möjlighet för häktade att få åklagarens beslut prövat av rätten. Däremot kunde de häktade begära att en överordnad åklagare överprövade åklagarens restriktionsbeslut. Under 1970- och 80-talen diskuterades i ett antal häktningsutredningar om de häktade skulle få möjlighet att begära rättslig prövning av åklagarens respektive domstolens beslut om restriktioner. Den dåvarande regeringen ansåg dock inte att det fanns något behov av att genomdriva dessa förändringar.⁹²

Påbörjat reformarbete

Efter att Europarådets tortyrkommitté år 1991 varit på besök i Sverige påbörjades ett reformarbete beträffande restriktionslagslagstiftningen. Sverige rekommenderades att

⁸⁸ Prop. 2009/10:135 s. 2, jämte Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s.795

⁸⁹ SOU 2006:17 s. 114

⁹⁰ SOU 2006:17 s. 114. Jämför Prop. 1975/76:90, s. 54

⁹¹ Ibid

⁹² SOU 2006:17 s. 115. Jämför Prop. 1986/87:112, s. 62-63

begränsa tillämpningen av restriktioner och möjliggöra för de häktade att överklaga restriktionsbesluten till högre instans.⁹³ Reformarbetet resulterade i att åklagaren blev tvungen att inhämta ett uttryckligt tillstånd från rätten för att få tillämpa restriktioner. Vidare infördes möjligheten för de häktade att överklaga rättens beslut att tillåta restriktioner generellt. Däremot infördes ingen möjlighet att överklaga åklagarens beslut om enskilda restriktioner, eftersom åklagaren ansågs vara bättre lämpad att bedöma hur och i vilken omfattning var och en av restriktionerna skulle tillämpas.⁹⁴

CPT:s besök 1994

CPT gjorde ett nytt besök i Sverige år 1994. Av rapporten framgick att de nyttillkomna lagändringarna inte medfört någon påvisbar minskning av restriktionernas omfattning. Kommittén riktade kritik mot att antalet fall med restriktioner var för högt och inte stod i proportion till behovet av en effektiv brottsutredning. Vidare riktades återigen kritik mot att de häktade inte gavs möjlighet att överklaga åklagarens beslut.⁹⁵ Justitiedepartementet upprättade med anledning av detta en promemoria vilken innehöll olika förslag på reformer. Det föreslogs bland annat att tingsrätten skulle besluta om vilka särskilda restriktioner åklagaren skulle få tillämpa i det enskilda fallet. Vidare föreslogs att åklagaren skulle vara tvungen att ange de skäl som låg till grund för varje restriktion. Förslagen kritiserades emellertid av remissinstanserna vilket fick till följd att de förkastades. Kritiken bottnade i en oro för att de nämnda förslagen skulle resultera i en vagare ansvarsfördelning mellan domstol och åklagare. Regeringen höll med om detta och framförde återigen att åklagaren var bäst lämpad att fortlöpande bedöma behovet av restriktioner.⁹⁶

1999 års reform

Då justitiedepartementets förslag förkastats beslutade regeringen år 1999 att istället införa en reform som möjliggjorde för *den häktade* att till rätten överklaga åklagarens beslut om enskilda restriktioner. Genom lagändringen infördes således en möjlighet för den häktade att undgå rättens generella tillstånd och låta domstolen pröva kollusionsfaran i förhållande till varje enskild restriktion. Reformen medförde även en skyldighet för åklagaren att ange de skäl för vilket tillståndet till restriktioner grundades på. Det åsyftade ändamålet med

⁹³ CPT/Inf (92) 4 s. 27-29 jänte prop. 1993/94:24, s. 63

⁹⁴ SOU 2006:17 s. 115

⁹⁵ CPT/Inf (95) 5 s. 13-16

⁹⁶ SOU 2006:17 s. 116-117

lagändringarna var att antalet restriktioner skulle minska och endast förekomma när det var absolut nödvändigt.⁹⁷

Ytterligare kritik från CPT

Trots den införda reformen fortsatte CPT att kritisera Sverige efter sina besök.⁹⁸ Alltjämt bestod den huvudsakliga kritiken från kommittén av att Sverige inte lyckats minska användningen av restriktioner. Därutöver framfördes kritik mot att Sverige inte hade infört något formellt krav som tvingade åklagaren att ange vilka specifika restriktioner denne avsåg att tillämpa. Åklagarnas dokumentationsskyldighet vad gäller de omständigheter restriktionerna grundades på ansågs fortfarande vara bristfällig. Dessutom fanns ingen möjlighet att överklaga tingsrättens beslut när den häktade begärt prövning av enskilda restriktioner.⁹⁹ Det sistnämnda ansåg CPT vara en allvarlig brist eftersom den domare som prövar det generella tillståndet i många fall också prövar tillståndet till enskilda restriktioner. Om ingen möjlighet till överklagande ges kan det alltså bli samma domare som fattar det slutliga avgörandet i de båda prövningarna.¹⁰⁰

Sverige bemötte kritiken från kommitténs besök år 2003 avseende det höga antalet restriktioner med att hänvisa till en undersökning som genomfördes år 1997.¹⁰¹ Av undersökningen framgick att kollusionsfara utgjorde grund för häktning i ca 60 procent av det totala antalet häktningsärenden och att många av dessa inte skulle fylla någon funktion om de inte ”kompletterades” med restriktioner. Vidare påpekades att häktningstiderna är förhållandevis korta i Sverige och att relativt få personer sitter häktade i avvaktan på rättegång i jämförelse med andra medlemsländer.¹⁰²

Häktesutredningen – år 2005

Eftersom tidigare reformer inte medfört önskad effekt tillsatte regeringen år 2005 en utredningsgrupp med uppgiften att utforma ett förslag på ny häkteslagstiftning. Det ansågs vara synnerligen angeläget att tillämpningen av restriktioner skulle genomsyras av restriktivitet och att slentrianmässiga restriktionsbeslut skulle upphöra.¹⁰³ Utredningen

⁹⁷ SOU 2006:17 s. 118

⁹⁸ De besök som åsyftas ägde rum 1998 och 2003.

⁹⁹ SOU 2006:17 s. 119-121. Jämför CPT/Inf (99) 4 s. 29-30 och CPT/Inf (2004) 32 s. 28

¹⁰⁰ SOU 2006:17 s. 120

¹⁰¹ SOU 2006:17 s. 122. Undersökningen som avses är Domstolsverkets rapport 1997:6

¹⁰² SOU 2006:17 s. 122

¹⁰³ Ibid, s.117

kastade därför nytt ljus över det förslag som justitiedepartementet hade utarbetat några år tidigare. Det huvudsakliga nya förslaget var att rättens tillstånd specifikt skulle uppge vilka enskilda restriktioner åklagaren skulle få använda sig av.¹⁰⁴ Rättens möjlighet att pröva enskilda restriktioner fanns sedan 1999 men denna möjlighet tillämpades endast på den häktades begäran.¹⁰⁵ En sådan förändring skulle innebära att varje enskild restriktion åklagaren vill använda sig av kontinuerligt och på eget initiativ prövas av rätten i förhållande till risken för kollusionsfara. Enligt utredningsgruppen skulle effekten av förändringarna medföra att omotiverade restriktioner upphör och att de slentrianmässiga besluten minskar.¹⁰⁶ Men återigen förkastades förslaget av regeringen. Motiveringen var att förslaget inte skulle medföra någon principiell skillnad i jämförelse med gällande rätt eftersom det redan fanns en möjlighet för den häktade att begära rättens prövning av enskilda restriktioner.¹⁰⁷ Regeringen ansåg därför att det inte fanns något behov av utredningsgruppens förslag.¹⁰⁸

CPT:s senaste besök - år 2009

Av rapporten från CPT:s senaste besök i Sverige år 2009 betonades att restriktioner är ett tvångsmedel som kan vålla både psykiska och fysiska men hos de intagna. Sverige kritiserades återigen för sin frekventa och närmast rutinmässiga tillämpning av restriktioner.¹⁰⁹ Vid besöket konstaterades bland annat att 46 procent av de häktade i Göteborg var ålagda restriktioner, varav några av dessa hade suttit isolerade mellan 6 till 18 månader. En högt uppsatt åklagare vid häktet i Göteborg berättade för CPT att ett beslut om restriktioner ofta följer per automatik om den misstänkte häktas med kollusionsfara som grund.¹¹⁰ Åklagarens berättelse överensstämde med CPT:s granskning, där det framgick att restriktioner tillämpades mer som regel än undantag i Sverige, vilket inte ansågs vara proportionerligt.¹¹¹ CPT tydliggjorde med anledning av uttalandet att restriktioner är inskränkande och utgör exceptionella tvångsmedel som endast får tillämpas när det är nödvändigt för att säkerställa en brottsutredning.¹¹² För att antalet fall med restriktioner skulle minska i omfattning sammanställde CPT ett antal rekommendationer de ansåg att Sverige borde ha infört i den nuvarande häkteslagen; bland annat att åklagaren skulle redogöra för

¹⁰⁴ SOU 2006:17 s. 126

¹⁰⁵ Prop. 1997/98:104 s. 44

¹⁰⁶ SOU 2006:17 s. 128

¹⁰⁷ Prop. 2009/10:135 s. 115

¹⁰⁸ Ibid

¹⁰⁹ CPT/Inf (2009) 34 s. 25-26

¹¹⁰ Ibid s. 25

¹¹¹ Ibid s. 25

¹¹² Ibid, s. 26

vilka specifika restriktioner denne tänkt använda, vilka omständigheter som skulle ligga till grund för restriktionerna och under hur lång tid de skulle förekomma. Vidare rekommenderades att de häktade skulle informeras skriftligen om vilka möjligheter som fanns att överklaga restriktionsbeslutet.¹¹³

Reformen år 2010

I den ny tillkomna häkteslagen infördes istället en reform av annat slag. Det blev nu möjligt för den häktade att *överklaga* tingsrättens beslut om restriktioner av särskilt slag.¹¹⁴ Anledningen till att den här möjligheten inte införts tidigare var för att det ansågs öka risken för en samtidig rättslig prövning av samma omständigheter i olika instanser.¹¹⁵ Enligt regeringen vägde den rättssäkerhet som reformen innebar tyngre än risken för en potentiell prövning i olika instanser. Av propositionen till häkteslagen framgår att syftet med förändringen var att garantera att restriktioner ”*tillgrips och bibehålls med största möjliga restriktivitet.*”¹¹⁶

Sedan häkteslagens införande har ingen ny lagstiftning på området tillkommit. Däremot publicerade åklagarmyndigheten en rapport i ämnet år 2014. Rapportens förslag innefattar dels åtgärder som åklagarmyndigheten själva kan vidta men också åtgärder som kräver lagändring eller kontakt med andra aktörer.¹¹⁷ Avseende det av CPT kritiserade förhållandet att rätten inte har möjlighet att pröva enskilda restriktioner, anser Åklagarmyndigheten att det inte finns anledning till förändring. Istället hänvisas till regeringens utlåtande i förarbeten där förändringen inte ansågs få någon principiell betydelse eftersom den misstänkte har möjlighet att begära sådan prövning på eget initiativ.¹¹⁸ Rapportens förslag på åtgärder kommer närmare analyseras i avsnitt 4.1.1.

¹¹³ CPT/Inf (2009) 34 s. 26-27

¹¹⁴ Prop 2009/10:135 s. 115 -116

¹¹⁵ prop. 1997/98:104 s. 42

¹¹⁶ Prop. 2009/10:135 s. 2

¹¹⁷ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 5-6

¹¹⁸ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 47-48. Jämför Prop. 2009/10:135 s. 115

3.2 Tillämpningen av restriktioner idag

3.2.1 Lagar och föreskrifter

Reglerna om restriktionernas tillämpning finns i den nyttillkomna Häkteslagen som infördes år 2010 tillsammans med den nya fängelselagstiftningen. Åklagarmyndigheten har därutöver att förhålla sig till summariska föreskrifter, vilka har stöd i häktningsförordningen om hur restriktionsbesluten ska dokumenteras och motiveras. Av dessa föreskrifter framgår att åklagaren ska ange de skäl och konkreta omständigheter som ligger till grund för restriktionsbeslutet genom att anteckna dessa på en specifik blankett. Ytterligare framgår att den häktade ska få ta del av den här dokumentationen snarast möjligt under förutsättning att det inte är till men för brottsutredningen.¹¹⁹

3.2.2 Vem beslutar om restriktioner?

Av 24 kap. 5a§ RB framgår att det är domstolen som fattar restriktionsbeslutet. Domstolen får inte självmant fatta ett sådant beslut eftersom åklagaren måste inkomma med en uttrycklig begäran om att få tillstånd att meddela restriktioner. Saknas en begäran från åklagaren finns det ingen laglig grund för rätten att besluta om restriktioner.¹²⁰

Rättens prövning tar enbart sikte på huruvida åklagaren ska få meddela restriktioner eller ej. Det är alltså fråga om ett generellt beslut där hänsyn tas till om restriktioner av flera slag anses vara motiverat.¹²¹ Det ankommer sedan på åklagaren att besluta vilka restriktioner som specifikt ska användas och utformas i det enskilda fallet.¹²² Både åklagaren och rätten måste ta hänsyn till proportionalitetsprincipen för att restriktioner ska tillåtas.¹²³ De är skyldiga att uppmärksamma om det av restriktionerna följer svåra skadeverkningar som inte står i proportion till restriktionernas ändamål.¹²⁴ En sådan bedömning kan resultera i att åklagaren vidtar lättnader i restriktionerna eller att en specifik restriktion utesluts i sin helhet. Exempel på lättnader kan vara att åklagaren beviljar ett undantag från en ålagd restriktion och tillåter en häktad att motta ett besök, ringa ett telefonsamtal eller skicka ett brev. Det finns även en viss möjlighet för åklagaren att, om det uppkommer nya omständigheter i utredningen, interimistiskt besluta om restriktioner, utan tillstånd från rätten. Åklagaren måste i dessa

¹¹⁹ ÅFS 2005:29

¹²⁰ 24 kap. 5 a st. 1 RB och NJA 2004 s. 547

¹²¹ Prop. 1997/98:104, s. 1

¹²² Prop. 2009/10:135 s. 112

¹²³ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 28. Jämför 24 kap 1§ st.3 RB och 1 kap. 6 § häkteslagen

¹²⁴ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 28

situationer begära rättens prövning senast dagen därpå och häktningsförhandling hållas inom en vecka från det att åklagaren meddelat det interimistiska beslutet.¹²⁵

3.2.3 Restriktionerna

I avsnitt 2.1 har redogjorts för vilka restriktioner som följer av 6 kap. 2 § häkteslagen. Gemensamt för samtliga restriktioner är att åklagaren, i händelse av att den häktade vill kontakta omvärlden i strid mot restriktionerna, måste pröva varje begäran i förhållande till risken för kollusionsfaran och den inskränkning restriktionerna innebär.¹²⁶

Placering med andra intagna & gemensam vistelse

Restriktionerna *placering med andra* och *gemensam vistelse* är lätta att blanda ihop. Den förstnämnda restriktionen begränsar möjligheten för den häktade att placeras i samma rum som någon annan. Utgångspunkten är att den häktade har rätt att placeras i ett eget rum,¹²⁷ men Kriminalvården får under särskilda omständigheter placera flera häktade tillsammans.¹²⁸ Så kan ske om ett enrum skulle påverka den häktades psykiska hälsa negativt eller om det är motiverat av utrymmesskäl. Det är alltså möjligheten att placera en häktad med någon annan som begränsas genom den första restriktionen.¹²⁹

Den andra restriktionen – gemensam vistelse – syftar till att begränsa den häktades möjligheter att vistas tillsammans med andra intagna under dagtid. Att äta tillsammans med andra och delta i diverse aktiviteter som anordnas på häktet är som utgångspunkt inte tillåtet enligt den här restriktionen.¹³⁰ Båda restriktionerna har till syfte att förhindra att den häktade försvårar brottsutredningen genom att denne inhämtar upplysningar via andra häktade personer. Det är dock inget som hindrar placering med andra eller gemensam vistelse om risken för att den misstänkte ska påverka sakens utredning är säkerställd. Så kan ske om flera häktade är underkastade restriktioner samtidigt men i olika mål, eftersom ingen av dem – ensam eller med varandras hjälp – har möjlighet att påverka brottsutredningen.¹³¹

¹²⁵ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 798. Jämför 24. 5a § st.2 RB

¹²⁶ Prop. 1997/98:104 s. 43

¹²⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 800. Jämför 2 kap. 1 § st.1 häkteslagen

¹²⁸ 2 kap. 1 § st.2 häkteslagen

¹²⁹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 800

¹³⁰ Prop. 2009/10:135 s. 185 Jämför 2 kap. 5 § häkteslagen

¹³¹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 800

Följa vad som händer i omvärlden & inneha tidningar och tidskrifter

Den som sitter häktad ska som utgångspunkt beredas möjlighet att med hjälp av olika medier följa vad som händer i omvärlden.¹³² En tillämpning av den här restriktionen innebär att den häktade blir begränsad i aktuellt nyhetsflöde. Restriktionen tillämpas mycket sällan men kan bli aktuell om den häktade begått ett brott med stor mediabevakning. Syftet är att den misstänkte inte ska få insikt om brottsutredningen via medier där uppgifter om brottet rapporteras. Lättnader kan förekomma genom att tillåta den häktade att tillgodogöra sig TV- och radioprogram samt dagstidningar som inte innehåller information om brottsutredningen.

133

Besök

Besök är i regel tillåtet för häktade i den mån det anses vara lämpligt ur kontroll- och säkerhetssynpunkt.¹³⁴ Om den häktade är ålagd restriktioner kan ett besök vara tillåtet under särskilda omständigheter. Den häktade har en ovillkorlig rätt att träffa sin offentliga försvarare för att sammanträda och bygga upp den häktades försvar.¹³⁵ I händelse att försvararen är privat måste åklagaren godkänna att de vistas enskilt med varandra.¹³⁶ Vad gäller besök från släkt och vänner är utgångspunkten att besök inte får ske om den häktade har restriktioner. Åtgärder i form av övervakning av en närvarande polis samt att den besökande låter sig kroppsvisiteras kan minska kollusionsfaran och medföra att besöket beviljas. Det förekommer även att utomstående människor som arbetar för organisationer besöker interner, t.ex. besöker Röda Korset häkten och anstalter i syfte att underlätta de intagnas tillvaro. Dessa besök godkänns under förutsättning att besökarna anses vara pålitliga.¹³⁷

Elektronisk kommunikation

Vad gäller den häktades möjligheter att ringa eller ta emot telefonsamtal tillämpas i princip samma regler som gäller vid besök. Utgångspunkten är att privata samtal är tillåtet, men om den häktade har restriktioner blir situationen annorlunda. Samtal kan beviljas om en polisman med relevanta språkkunskaper avlyssnar och avbryter samtalet vid behov.¹³⁸ Kriminalvården använder sig av ett särskilt telefonsystem med långtgående kontrollmöjligheter för dessa

¹³² Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 800

¹³³ Ibid, s. 801. Jämför 2 kap. 9 § häkteslagen

¹³⁴ 3 kap. 1 § häkteslagen och Prop. 2009/10:135 s. 190

¹³⁵ Prop. 2009/10:135 s.190. Jämför 21 kap. 9 § RB

¹³⁶ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 804. Jämför 21 kap. 9 § RB

¹³⁷ Ibid, s. 803-804

¹³⁸ Ibid s. 805. Jämför 3 kap. 4 § häkteslagen

samtal. Undantag görs för samtal med den intagnes försvarare.¹³⁹ Bestämmelsen är tillämplig även på annan elektronisk utrustning som kan användas för att kommunicera med omvärlden. Endast utrustning som tillhandahålls av Kriminalvården är tillåtet, vilket innebär att privata mobiltelefoner och datorer är förbjudet på häktet.¹⁴⁰

Brev och försändelser

Den här restriktionen syftar till att den som sitter häktad inte ska kunna kommunicera med utomstående och påverka brottsutredningen genom skriftliga brev och andra försändelser.¹⁴¹ Att skriva brev är en kommunikation som normalt sett uppmuntras av Kriminalvården eftersom det av restriktionen följer att breven som den häktade skriver granskas innan de skickas iväg. Inkommande och utgående brev går via åklagaren som ger sitt godkännande innan de når respektive adressat. På detta sätt säkerställs att brottsutredningen förblir opåverkad.¹⁴² Åklagaren kan även godkänna partiella delar av försändelsernas innehåll, och enbart låta dessa delar lämnas till adressaten. Den häktade kan emellertid kräva att inkommande brev från utomstående varken öppnas eller granskas av någon. Om inte samtycke till granskning ges från den häktade samlas försändelserna på hög och den häktade får öppna och läsa dem när denne är fri från restriktioner.¹⁴³

Försändelser mellan den häktade och dennes offentlige försvarare får inte granskas och detsamma gäller försändelser till och från svenska myndigheter eller internationella organ som Sverige förbundit sig till. Svenska myndigheter och internationella organ såsom Europadomstolen och FN:s tortyrkommitté är undantaget granskning eftersom frihetsberövade personer i Sverige har en ovillkorlig rätt att klaga till dessa instanser om de anser sig vara felaktigt behandlade.¹⁴⁴

3.2.4 Permission

Permission beviljas i regel endast om den häktade har särskilda skäl som rättfärdigar vistelser utanför häktet. Sjukhusvistelser och begravningar till nära anhöriga är exempel på omständigheter som kan motivera permissioner. Liksom övriga restriktioner måste en

¹³⁹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 805 och prop. 2003/04:3 s.13

¹⁴⁰ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 805 och Prop. 2009/10:135 s.192

¹⁴¹ 3 kap. 6§ häkteslagen

¹⁴² Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s.801

¹⁴³ Prop. 2009/10:135 s. 193

¹⁴⁴ Prop. 2009/10:135 s. 193. Jämför 3 kap. 6 § häkteslagen

bedömning göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. I de fall permission beviljas fortsätter övriga restriktioner att gälla på den ort och inrättning som den häktade befinner sig på.¹⁴⁵

3.2.5 Omprövning av restriktionsbeslutet

Omprövning av restriktionsbeslutet sker fortlöpande av domstolen i samband med kommande häktningsförhandlingar.¹⁴⁶ Det är av betydande vikt att restriktionsbeslutet omprövas allteftersom brottsutredningen fortgår eftersom restriktioner innebär en inskränkning av den misstänktes fri- och rättigheter.¹⁴⁷ Även vid omprövningar krävs en begäran från åklagaren för att domstolen ska ha möjlighet att fatta beslut i restriktionsfrågan. Undantag görs för de situationer där den häktade själv har överklagat restriktionsbeslutet.¹⁴⁸

3.2.6 Överklagande & överprövning

Den viktigaste förändringen som infördes i samband med häkteslagen var möjligheten för den häktade att överklaga åklagarens beslut om att meddela restriktioner av särskilt slag.¹⁴⁹ En person som sitter häktad har sedan reformen år 1994 haft möjligheten att överklaga *rättens* beslut om restriktioner.¹⁵⁰ Men sedan år 2010 kan alltså även åklagarens beslut om restriktioner av visst slag överklagas. Detta innebär att den häktade kan begära rättens prövning om en särskild restriktion ska få tillämpas, exempelvis möjligheten för den häktade att använda sig av elektronisk kommunikation. Däremot kan den misstänkte inte överklaga åklagarens praktiska användning av restriktionen. Ett av åklagaren icke beviljat telefonsamtal kan således inte prövas av rätten. I den situationen kan den häktade istället begära *överprövning* av åklagarens tillämpning av restriktionerna. En sådan överprövning innebär att en överordnad åklagare övertar den ordinarie åklagarens uppgifter att tillämpa restriktionerna. Överprövningen skulle kunna medföra att den överordnade åklagaren bedömer situationen annorlunda och beviljar det ifrågavarande telefonsamtalet.¹⁵¹

3.2.7 Restriktionernas upphörande

¹⁴⁵ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 805. Jämför 2 kap. 13 § häkteslagen

¹⁴⁶ 6 kap. 3 § häkteslagen

¹⁴⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 806

¹⁴⁸ Ibid, s. 807 och Prop. 1997/98 s. 65

¹⁴⁹ prop. 2009/10:135 s.1

¹⁵⁰ SOU 2006:17 s.116 jämte prop. 1997/98:104 s. 46

¹⁵¹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 807 och prop. 1997/98:104 s. 41

Då restriktionerna korrelerar med kollusionsfaran och brottsutredningens välgång är det naturligt att de upphör i samband med att kollusionsfaran inte längre existerar. Det är oftast åklagaren som upphäver restriktionerna genom att inte begära förlängning av dem, vilket har till följd att de löper ut.¹⁵² Tillståndet till restriktioner kan också upphöra om rätten upphäver restriktionerna eller avslår åklagarens begäran av dem. Tillståndet förfaller vidare om rätten inte medger fortsatt tillstånd i samband med omhäktning eller förlängning av tid för åtals väckande. När restriktionerna har upphört är det åklagarens ansvar att se till att den häktades inskränkningar faktiskt upphör i praktiken.¹⁵³

3.3 Restriktionernas omfattning

Under drygt två decennier har Europarådets tortyrkommitté riktat kritik mot Sverige vad gäller tillämpningen av restriktioner. Den huvudsakliga kritiken som återkommit gång efter gång är att Sverige tillämpar restriktioner i allt för hög utsträckning och att omfattningen inte står i proportion till det åsyftade ändamålet.¹⁵⁴ Det är därför av intresse att redogöra för i vilken omfattning restriktioner tillämpas idag. Åklagarmyndigheten har sedan år 2010 varit tvungen att rapportera hur många häktnings- respektive restriktionsbeslut som fattas varje år. Av dessa uppgifter ska även framgå hur lång tid de frihetsberövade har restriktioner samt vilken åldersgrupp de tillhör.¹⁵⁵

3.3.1 Utvecklingscentrum Malmö

År 2011 genomförde Utvecklingscentrum Malmö en granskning av restriktionsanvändningen i Sverige. Av granskningen framgick att det inte fanns några påtagliga skillnader vad gäller restriktionsanvändningen i olika regioner. Utredningsgruppen konstaterade även att rättstillämpningen var tillfredställande och att restriktionernas omfattning påverkas av brottstrukturen i åklagarkamrarnas upptagningsområde. De åklagare som har intervjuats uppger att restriktioner främst används vid allvarliga brott och i fall där det finns flera misstänkta. Det konstaterades vidare att sambandet mellan allvarliga brott och restriktionernas omfattning var statistiskt säkerställt.¹⁵⁶

¹⁵² Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 808

¹⁵³ Ibid, s. 808

¹⁵⁴ Prop. 2009/10:135 s. 113

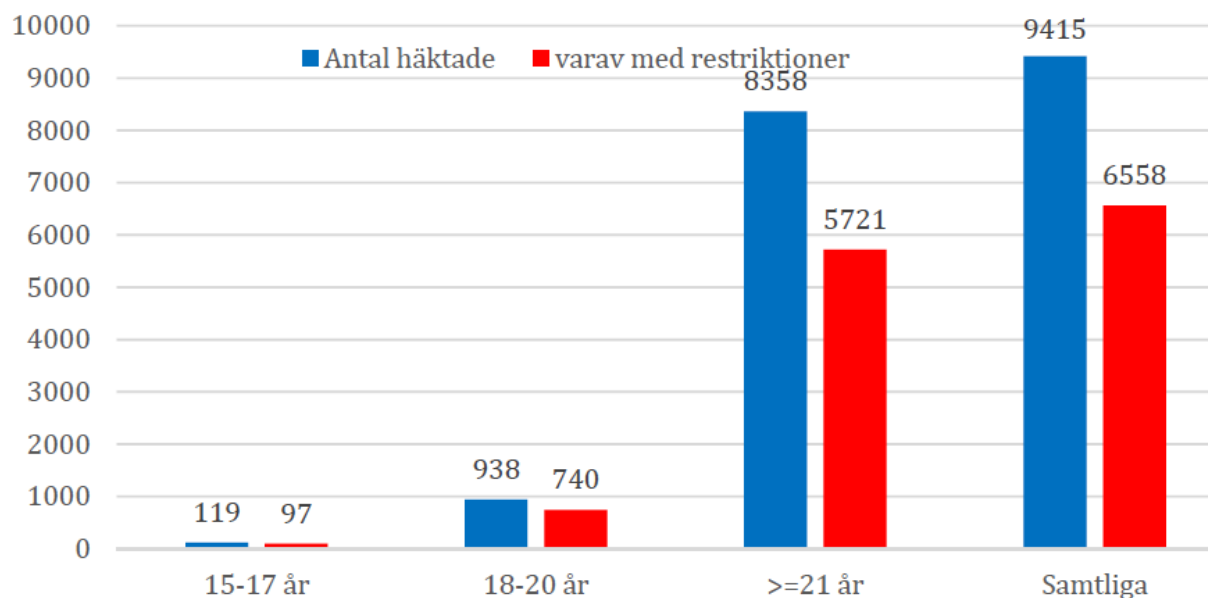
¹⁵⁵ Justitiedepartementet, Regeringsbeslut I:8 - *Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Åklagarmyndigheten*, s. 1-2. Jämför prop. 2009/10:135 s. 116

¹⁵⁶ Utvecklingscentrum Malmö, *Redovisning av granskning av restriktionsanvändning*, s. 2-3

3.3.2 Statistik & diagram

Nedan följer två stapeldiagram som på ett tydligt sätt visar i vilken omfattning restriktioner har tillämpats under året 2013.¹⁵⁷ Syftet med diagrammen är att ge en ungefärlig bild av hur restriktioner tillämpas idag. Statistiken och diagrammen är inhämtade av Utvecklingscentrum Malmö på uppdrag av åklagarmyndigheten.¹⁵⁸ Uppgifterna har lagrats i IT-systemet *Cåbra* som åklagarna använder sig av för att registrera beslut om vilka restriktioner som ska få tillämpas i varje enskilt mål. Utvecklingscentrum Malmö påpekar att det kan finnas osäkerheter i statistiken, framförallt vad gäller häktningstidernas längd i diagram 2.¹⁵⁹

Diagram 1

Av diagram 1 framgår antalet häktade med restriktioner per åldersgrupp. Staplarna längst till höger visar att 9 415 personer blev häktade år 2013 och att 6 558 av dessa blev ålagda restriktioner i någon form under hela eller delar av häktningstiden. Det betyder att restriktionernas totala omfattning var 69,6 procent år 2013. Detta går att jämföra med

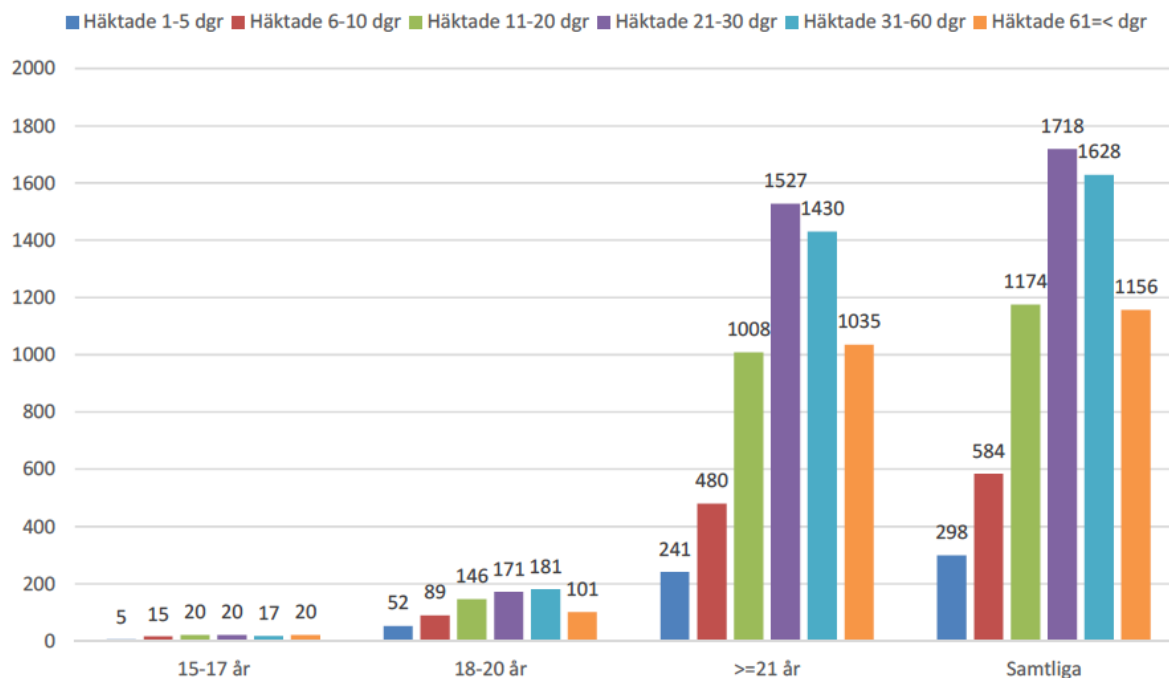
¹⁵⁷ Någon statistik för 2014 finns ännu inte tillgänglig.

¹⁵⁸ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 90, Bilaga 2 – Promemoria från Utvecklingscentrum Malmö

¹⁵⁹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 90, Bilaga 2 – Promemoria från Utvecklingscentrum Malmö

föregående år (2012) där motsvarande siffra var 68,6 procent. Under 2013 har antalet häktade med restriktioner således ökat med 1 procentenhet.¹⁶⁰

Diagram 2

Av diagram 2 framgår hur många dagar de häktade i respektive åldersgrupp varit ålagda restriktioner under häktningstiden. All tid som har begränsat de häktades kontakt med omvärlden har medräknats. Enligt statistiken hade 1 156 personer restriktioner i över 60 dagar, vilket motsvarar 17,6 procent av det totala antalet fall med restriktioner. Vanligast är att de häktade åläggs restriktioner mellan 21-30 dagar.¹⁶¹

¹⁶⁰ Ibid, s. 91

¹⁶¹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 92, Bilaga 2 – Promemoria från Utvecklingscentrum Malmö

4. Diskussion – Tillämpningen av restriktioner

4.1 Rådande tillämpning

Att vara häktad med restriktioner innebär sällan total isolering från omvärlden, eftersom det är ovanligt att samtliga restriktioner tillämpas samtidigt och att inga lättnader beviljas. Likväl föreligger en påtaglig skillnad mellan att vara frihetsberövad *med* respektive *utan* restriktioner. De häktade som inte har några restriktioner får vistas gemensamt med varandra, ta emot besök, ringa telefonsamtal, läsa tidningar och se på TV. Den här kontakten med omvärlden begränsas i varierande omfattning beroende på vilka restriktioner som aktualiseras och hur åklagaren väljer att använda dem.¹⁶² Utan att närma sig en ingående analys av problematiken kan det konstateras att en häktad som har restriktioner tillbringar större delen av dygnets timmar ensam på sitt rum, avskild från mänsklig kontakt.¹⁶³

4.1.1 Åklagarmyndighetens rapport

I juni 2013 tillsatte Åklagarmyndigheten en arbetsgrupp med uppdraget att se över hur tillämpningen av restriktioner för häktade kan minskas och hur långa häktningstider kan undvikas.¹⁶⁴ Åklagarmyndigheten framhåller att åtgärderna kommer att bidra till en minskad användning av restriktioner och att tillvaron för de häktade kommer att förbättras.¹⁶⁵ Nedan följer några av Åklagarmyndighetens förslag och synpunkter, vilka är centrala i hänseende till rådande tillämpning av restriktioner i Sverige.

¹⁶² Se avsnitt 3.2.3

¹⁶³ Se vidare avsnitt 6.2

¹⁶⁴ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 5

¹⁶⁵ *Ibid*, s. 6

Straffreduktion vid medverkan till att utreda egen brottslighet

I rapporten förespråkar Åklagarmyndigheten att införa en ny grund för straffreduktion. Förslaget skulle innebära att den misstänkte åläggs en lindrigare påföljd under förutsättning att denne erkänner brott, alternativt medverkar till utredningen av egen brottslighet.¹⁶⁶ Förslaget ska ses mot bakgrund av att kollusionsfaran normalt sett minskar om den misstänkte erkänner brott, vilket har till följd att det blir svårare att motivera restriktioner. Strafflindring skulle alltså fungera som ett incitament för den misstänkte att erkänna brottet och medföra en minskad användning av restriktioner.¹⁶⁷ Frågan om en ny strafflindringsgrund har redan behandlats av påföljdsutredningen med förslag om att grunden ska införas i 29 kap 5 § BrB, år 2015.¹⁶⁸ Det främsta argumentet att införa förslaget är, enligt påföljdsutredningen, att det vore orättfärdigt att *inte* lägga någon vikt vid förhållandet att den tilltalade agerar på ett sätt som underlättar för brottsutredningen.¹⁶⁹ Ett annat argument är att strafflindring redan förekommer vid frivillig angivelse, dvs. när någon frivilligt anger sig själv som gärningsman. Enligt utredningen föreligger ingen påtaglig skillnad mellan frivillig angivelse och ett agerande som medverkar till utredning av egen brottslighet.¹⁷⁰

Det har framförts invändningar mot lagförslaget som lyfts fram av påföljdsutredningen. Straffreduktioner kan på ett generellt plan ifrågasättas i förhållande till principen om *allas likhet inför lagen*¹⁷¹, eftersom samma brott – begångna av två olika personer – kan medföra olika straff. Utredningen anser dock inte att någon kränkning av likabehandlingsprincipen föreligger, eftersom ett medverkande av egen brottslighet utgör en relevant omständighet som ger skäl för rätten att göra skillnad mellan de två fallen.¹⁷² Ett annat argument mot lagförslaget om straffreduktion är risken för att den misstänkte lämnar falska erkännanden eller oriktiga uppgifter i syfte att skydda någon annan. Påföljdsutredningen bemöter detta argument med att risken måste anses vara begränsad så länge straffreduktion enbart aktualiseras vid medverkan av det *egna* brottet. Å andra sidan framför utredningen att det finns en risk för gränsdragningsproblematik – vid brott som begåtts av flera gärningsmän – när en person lämnar uppgifter om sin egen brottslighet, eftersom dessa uppgifter även kan

¹⁶⁶ Ibid, s. 42

¹⁶⁷ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 42. Norge är ett av de länder där straffreduktion tillämpas. Enligt norsk praxis är ett förbehållslöst erkännande att likställa med en förmildrande omständighet vilket medför att straffvärdet minskar med upp till en tredjedel. (SOU 2006:117, s. 77)

¹⁶⁸ SOU 2012:34, *Nya påföljder, band 3*, s. 222 ff.

¹⁶⁹ Ibid, s. 224

¹⁷⁰ Ibid, s. 223

¹⁷¹ Se 1 kap. 9 § RF

¹⁷² SOU 2012:34, *Nya påföljder, band 3*, s. 224

påverka de övriga gärningsmännens utredningar.¹⁷³ En ytterligare invändning mot lagförslaget är att det finns en risk för att den misstänktes rätt att inte yttra sig, enligt Europakonventionen artikel 6.2, undermineras.¹⁷⁴

Med reservation för invändningarna ovan kan konstateras att lagförslaget i förhållande till restriktionstillämpningen skulle medföra positiva effekter. Eftersom kollusionsfara är en nödvändig förutsättning för att restriktioner över huvud taget ska få meddelas¹⁷⁵, skulle ett lagförslag – som bidrar till att kollusionsfaran minskar – betyda att antalet restriktionsbeslut blir färre. Ett agerande från den tilltalade som främjar brottsutredningen markerar ett avståndstagande från brottsligt handlande och en vilja att ställa saker och ting tillrätta.¹⁷⁶ Inställningen ger uttryck för att den tilltalade inte har för avsikt att påverka utredningen, vilket är en avgörande faktor i bedömningen huruvida kollusionsfara föreligger. Vidare skulle förslaget bidra till en ökad skyndsamhet av utredningen, vilket i sin tur har till följd att behovet av restriktioner under en längre period minskar.¹⁷⁷

Förhör under häktningsförhandlingen

Ett annat förslag som åklagarmyndigheten lagt fram i sin rapport är att ingående förhör ska hållas med den misstänkte under häktningsförhandlingen.¹⁷⁸ I nuläget begränsas förhören under häktningsförhandlingen till att endast pröva frågan om skäl för häktning föreligger.¹⁷⁹ Åklagarmyndigheten framför att ett mer omfattande förhör under häktningsförhandlingen, där både åklagare och försvarare får möjlighet att ställa frågor, skulle få till följd att den misstänkte i ett tidigare skede lämnar samma uppgifter som vid den kommande huvudförhandlingen. Detta skulle få som konsekvens att både häktningstider och antalet restriktioner minskar.¹⁸⁰ Förhållandet att rätten erhåller mer information att grunda restriktionsbeslutet på är positivt i hänseende till rättssäkerheten. Rätten får, genom förhöret under häktningsförhandlingen, en tydligare bild över om kollusionsfara föreligger och kan därmed fatta beslutet på mer adekvata uppgifter. Märk väl att förhöret under häktningsförhandlingen inte kan ersätta ett förhör under huvudförhandlingen eftersom ett sådant förfarande skulle strida mot omedelbarhetsprincipen. En naturlig invändning mot

¹⁷³ Ibid, s. 225

¹⁷⁴ Ibid, s. 225

¹⁷⁵ Jämför 24 kap. 5a § st.1 RB

¹⁷⁶ SOU 2012:34, *Nya påföljder, band 3*, s. 227

¹⁷⁷ Ibid s. 224

¹⁷⁸ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 43

¹⁷⁹ Ibid, s. 43

¹⁸⁰ Ibid, s. 43

förslaget, med hänsyn till omedelbarhetsprincipen, är att ett extra förhör blir mer resurskrävande än nuvarande ordning, eftersom förhørsutsagan under häktningsförhandlingen endast i undantagsfall har något bevisvärde i huvudförhandlingen. Vidare har förslaget kritiserats ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom den misstänkte kommer att utsättas för ett omfattande förhör utan att ha fått ta del av förundersökningen, vilket kan bidra till att den misstänkte inte får full förståelse om vilka misstankar som riktas mot denne.¹⁸¹

Restriktionsblanketten ska överensstämma med lag

Av 6 kap. 2 § häkteslagen följer en uppräknning av de restriktioner som åklagare, efter rättens tillstånd, får lov att tillämpa. När åklagarna beslutar om vilka restriktioner som ska tillämpas registreras dessa på en blankett i ärendesystemet Cåbra.¹⁸² Men på blanketten finns inte den första häktningsgrunden – *placering tillsammans med andra intagna* – med. Istället har denna häktningsgrund förts in tillsammans med den andra häktningsgrunden – *gemensam vistelse*.¹⁸³ Detta innebär att blanketten inte överensstämmer med de häktningsgrunder som följer av lag. En praktisk konsekvens av den nuvarande tillämpningen kan därför bli att den misstänkte underkastas både restriktion ett och två, när det egentligen bara är nödvändigt med en av dem. Ett sådant scenario skulle inte vara förenligt med proportionalitetsprincipen som föreskriver att restriktionerna ska utgöra ett så litet ingrepp som möjligt för att uppnå det åsyftade ändamålet. Förslaget från åklagarmyndigheten är således att blanketten modifieras till att separera den första häktningsgrunden från den andra.¹⁸⁴

4.1.2 Rådande omfattning

Av det första diagrammet framgår att antalet häktade som också blir ålagda restriktioner uppgår till 70 procent.¹⁸⁵ Noterbart är att diagrammet visar *samtliga häktningar*, oberoende av vilken häktningsgrund som har använts.¹⁸⁶ Eftersom restriktioner endast får förekomma då det föreligger kollusionsfara går det av diagrammen inte att utläsa i vilken omfattning restriktioner förekommer vid tillämpning av den specifika häktesgrunden. En undersökning från år 1997 visar att kollusionsfara, ensamt eller tillsammans med recidiv och/eller flyktfara, låg till grund för drygt 60 procent av samtliga häktningsbeslut.¹⁸⁷ Om statistiken från 1997 är

¹⁸¹ <http://www.dagensjuridik.se/2014/04/det-ar-domarna-som-ar-ansvariga>

¹⁸² Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 51. Jämför Prop. 2009/10:135 s. 116

¹⁸³ Ibid, s. 49-50.

¹⁸⁴ Ibid, s. 49

¹⁸⁵ Se avsnitt 3.3.2

¹⁸⁶ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 91, Bilaga 2 – Promemoria från Utvecklingscentrum Malmö

¹⁸⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 197. Undersökningen som avses är Domstolsverkets Rapport 1997:6

representativ för dagens situation skulle det innebära att tillstånd till restriktioner följer i näst intill samtliga fall där häktningsbeslutet grundar sig på kollusionsfara. Tesen har stöd i CPT:s senaste granskning år 2008 där tillämpningen av restriktioner beskrevs av en åklagare som en rutinmässig följd av ett beslut grundat på kollusionsfara.¹⁸⁸ Av det andra diagrammet framgår vidare att det inte är ovanligt att de häktade åläggs restriktioner under en längre tid. 17,6 procent av de häktade har restriktioner i över 60 dagar.

Mot bakgrund av rådande omfattning enligt diagrammen kan resultatet av Utvecklingscentrum Malmös granskning från 2011 ifrågasättas.¹⁸⁹ När restriktioner följer i nära samtliga fall – om kollusionsfara föreligger – kan det konstateras att restriktioner inte enbart följer av allvarliga brott. Dessutom kan inte rättstillämpningen anses vara tillfredställande i förhållande till ändamålet med lagstiftningen, som föreskriver en restriktiv tillämpning av restriktioner.¹⁹⁰ Just nu tillämpas restriktioner mer som regel än undantag i svenska häkten.

¹⁸⁸ CPT/Inf (2009) 34, s. 25

¹⁸⁹ Se avsnitt 3.3.1

¹⁹⁰ Prop. 2009/10:135 s. 2

5. Inskränkningen

5.1 Inledning

Det här kapitlet syftar till att redogöra för om restriktionstillämpningen är proportionerlig i förhållande till den inskränkning restriktionerna utgör i den häktades personliga integritet. Avsnittet kommer inledningsvis att avhandla begreppet rättssäkerhet – som kortfattat kan beskrivas som individens skydd mot övergrepp av samhället – och vilka grundläggande principer som omfattas av det begreppet. Av särskild vikt är artikel 6 i Europakonventionen som tillförsäkrar de som är anklagade för brott *rätten till en rättvis rättegång*. Därefter kommer *definitionen av isolering* och *förbudet mot tortyr* att analyseras mot bakgrund av restriktionstillämpningen.

5.2 Grundläggande fri- och rättigheter

Ett frihetsberövande med restriktioner är ett ingripande tvångsmedel som endast är motiverat om särskilda omständigheter föreligger. Utgångspunkten är att var och en gentemot det allmänna är tillförsäkrad grundlagsstadgade fri- och rättigheter i syfte att skydda människor från intrång i deras personliga integritet.¹⁹¹ Skyddet förstärks ytterligare av konventioner och internationella traktat som Sverige förbundit sig till.¹⁹² Exempelvis har Europakonventionens regler om skydd för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter införlivats i svensk lagstiftning.¹⁹³ Ibland är det dock nödvändigt att begränsa vissa fri- och rättigheter. För att begränsningarna ska aktualiseras krävs att de följer av lag och att de står i proportion till vad som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle.¹⁹⁴

5.2.1 Europakonventionens ställning

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) inkorporerades i den svenska lagstiftningen den 1 januari år 1995.¹⁹⁵ De fri- och rättigheter som följer av Europakonventionen betraktades mer eller mindre som svensk lag redan innan den infördes, men stadfästningen stärkte dess ställning och medförde att svensk domstol inte längre kunde åsidosätta Europakonventionen.¹⁹⁶

¹⁹¹ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 795-796

¹⁹² Ibid, s. 796

¹⁹³ 2 kap. 19 § RF

¹⁹⁴ 2 kap. 21 § RF

¹⁹⁵ SFS 1994:1219

¹⁹⁶ Nowak, *Oskuldighetspresumtionen*, s. 78

Samtidigt infördes även en bestämmelse i den svenska grundlagen – 2 kap. 19 § RF – som statuerar att ingen annan lag eller föreskrift får meddelas i strid mot Europakonventionen. Detta innebär att Europakonventionen har en författningsmässigt starkare ställning jämfört med vanlig lag, utan att ha konstitutionell status.¹⁹⁷

5.2.2 Europadomstolen

Europadomstolens funktion är *inte* att fungera som en fjärde instans och överpröva nationella avgöranden, utan endast att kontrollera konventionens efterlevnad i medlemsstaterna.¹⁹⁸ För att prövning ska ske måste alla inhemska rättsmedel först ha uttömts och klagan inkommit till Europadomstolen inom sex månader från dagen för det slutliga inhemska avgörandet.¹⁹⁹

5.3 Rättssäkerhet

5.3.1 Begreppet

Det är inte självklart vad som ingår i begreppet rättssäkerhet. Begreppet tenderar att få ett skiftande innehåll beroende på vilka intressen som uttrycks.²⁰⁰ Professor Hans-Gunnar Axberger anser att rättssäkerhet är en benämning på en funktion som bärs upp av regler och principer. Funktionen är inte given, utan ger uttryck för vissa grundläggande värden som tillmätts stor vikt i rätts- och samhällssystemet i övrigt. Utan dessa värden går rättssäkerheten förlorad.²⁰¹ Professor Josef Zila utvecklar resonemanget och jämför begreppet rättssäkerhet med begreppet social rättvisa.

*”Att tala om rättssäkerhet i ett totalitärt eller inhumant samhälle är som att tala om social rättvisa i ett av hungersnöd härjat land, eller om jämlikhet bland slavar. Det är helt enkelt värden som inte är värda någonting i sammanhanget.”*²⁰²

Rättssäkerhetens funktion består till stor del av att staten underkastar sig regler och principer som kännetecknar en demokratisk regim. Om staten inte tillåter ett rättsystem grundat på

¹⁹⁷ Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, s. 80

¹⁹⁸ Utvecklingcentrum Malmö, *RättsPM 2012:5*. s. 3

¹⁹⁹ Bernitz/Kjellberg, *Europarättens grunder*, s. 132-133

²⁰⁰ Josef Zila, *SvJT 1990* s. 285

²⁰¹ Axberger, *Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar*, s. 142

²⁰² Josef Zila, *SvJT 1990* s. 305

demokratiska värden blir konsekvensen att både demokratin och rättssäkerheten urholkas.²⁰³ Detta innebär att rättssäkerhet inte endast är ett juridiskt begrepp som lyfter medborgares rättsliga garantier gentemot staten; det är också ett sociopolitiskt begrepp som kräver att staten har en skyldighet att upprätthålla dessa rättigheter genom att respektera demokratiska värden.²⁰⁴

Begreppet rättssäkerhet har i förarbeten delats upp i ett *traditionellt* och ett *modernt* begrepp.²⁰⁵ Det traditionella begreppet, som kan sägas vara rättssäkerhetens kärna, utgörs av två centrala moment, nämligen *förutsägbarhet* och *likhet i rättstillämpningen*.²⁰⁶ Kravet på *förutsägbarhet* innebär att lagstiftningen ska utformas på ett sätt som gör det möjligt att förutse hur den kommer att tillämpas. Kravet på likabehandling i rättstillämpningen innebär att var och en ska behandlas lika inför lagen och omfattas av det skydd lagstiftningen ger.²⁰⁷ Det moderna begreppet är mer extensivt och förenar rättssäkerhet med rättsskydd, dvs. att människor bereds skydd av myndigheter mot att utsättas för brott.²⁰⁸ För att rättsskyddet ska betraktas som rättssäkert måste myndigheterna avhålla sig från att ingripa med straff utan stöd i lag.²⁰⁹ Detta ger uttryck för den s.k. *legalitetsprincipen*, vilken är av central betydelse för förståelsen av rättssäkerheten. Myndigheter och domstolar måste alltid ha stöd i lag för att kunna ålägga en person begränsningar i dennes rättigheter vilket förutsätter en tydlig lagstiftning som inte lämnar utrymme för godtycklighet.²¹⁰ I händelse att myndigheter missbrukat sin makt och inte följer legalitetsprincipen måste rättssystemet därutöver ge medborgarna ett processuellt skydd som tar deras rätt i försvar.²¹¹ Det processuella rättsskyddet kommer särskilt till uttryck i Europakonventionen artikel 6 – *rätten till en rättvis rättegång*.

5.3.2 Artikel 6 – Rätten till en rättvis rättegång

En av hörnstenarna till en fungerande rättssäkerhet är rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen artikel 6.²¹² Rätten omfattar hela förfarandet och tillskriver den enskilde

²⁰³ Josef Zila, *SvJT 1990* s. 292

²⁰⁴ *Ibid*, s. 299-300

²⁰⁵ SOU 1984:15 s. 129

²⁰⁶ *Ibid*, s. 129

²⁰⁷ *Ibid*, s. 129. Jämför Josef Zila, *SvJT 1990* s. 286

²⁰⁸ *Ibid*, s. 130

²⁰⁹ Josef Zila, *SvJT 1990* s. 287

²¹⁰ *Ibid*, s. 297

²¹¹ *Ibid*, s. 290. Jämför SOU 1984:15 s. 130

²¹² Rhona K.M. Smith, *International Human Rights*, s. 264

ett processuellt skydd, främst genom uppställda krav på myndigheters agerande. Rätten till en rättvis rättegång syftar inte till att ifrågasätta huruvida den materiella prövningen domstolen gör är rättvis eller inte. Däremot kan artikel 6 aktualiseras om den nationella domstolen inte lämnar tillräckliga skäl och motiveringar för sitt avgörande.²¹³ Av punkten 6.1 Europakonventionen framgår att var och en som är anklagad för brott är berättigad att få anklagelsen prövad inför en oavhängig och opartisk domstol. Av punkten 6.2 följer principen om oskyldighetspresumtion och av punkten 6.3 listas ett antal minimirättigheter föreskrivna till förmån för den anklagade.²¹⁴ I förhållande till bestämmelserna om restriktioner är punkterna 6.2 och 6.3 av störst intresse.

5.3.3 Oskyldighetspresumtionen

Presumtionen för oskyldighet enligt artikel 6.2 innebär att en person som blivit anklagad för ett brott ska betraktas som oskyldig fram tills motsatsen är bevisad.²¹⁵ Oskyldighetspresumtionen anses vara motiverad utifrån grundläggande rättssäkerhetsaspekter som baseras på moraliska uppfattningar om individens frihet.²¹⁶ Det övergripande ändamålet med presumtionen är att säkerställa att en fällande dom endast drabbar den som är skyldig.²¹⁷ Praxis från Europadomstolen visar att ”ett anklagande” inte enbart är att jämställa med väckt åtal, utan oskyldighetspresumtionen kan även bli tillämplig i samband med att en person misstänks för brott.²¹⁸ Om åklagaren inte lyckas bevisa de rekvisit som är föreskrivet brottet ska rätten utgå från att den misstänkte är oskyldig.²¹⁹ Presumtionen har ett samband med ytterligare två principer till förmån för den misstänkte. *In dubio pro reo* innebär att rätten hellre ska fria än fälla den misstänkte och *In dubio mitius* innebär att rätten vid tveksamhet i påföljdsvalet ska välja det lindrigaste alternativet.²²⁰

²¹³ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen* s. 125. Jämför fallet *Yiarenios mot Grekland* där Europadomstolen ansåg att det förelåg en kränkning mot artikel 6.1 efter att den nationella domstolen nekat ersättning till den klagande utan att ange några skäl.

²¹⁴ *Ibid*, s. 125-127

²¹⁵ Bring, Diesen, *Förundersökning* s. 66

²¹⁶ Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, s. 31-32

²¹⁷ Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, s. 66

²¹⁸ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen* s. 126. Jämför fallet *Allenet de Ribemont mot Frankrike* där oskyldighetspresumtionen ansågs vara tillämplig redan vid gripandet.

²¹⁹ I *Barberá m.fl. mot Spanien* fastslog Europadomstolen att tvivelaktigheter ska bedömas till den åtalades fördel.

²²⁰ Bring, Diesen, *Förundersökning* s. 66

5.3.4 Rätten till försvar

Av artikel 6.3 framgår ett antal rättigheter som syftar till att komplettera det skydd som artikel 6 ger i övrigt. Praxis ger uttryck för att listan i artikel 6.3 inte är uttömmande och att de rättigheter som där räknas upp endast utgör exempel på rättigheter som den anklagade ska tilldelas.²²¹ Rättigheterna interagerar med den kontradiktoriska principen som innebär att den anklagade ska få möjlighet att bemöta all bevisning som åklagaren lägger fram i målet och inte dömas ohörd. Det är även av vikt att parterna har lika möjligheter att lägga fram sin talan och erhåller den tid som behövs för att inte försättas i en sämre ställning än motparten.²²²

5.4 Förbudet mot tortyr

Europakonventionens artikel 3 innehåller ett absolut förbud mot tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.²²³ Att förbudet är absolut innebär att det inte får inskränkas under några omständigheter; inte ens under krig eller annat nödläge som hotar Sveriges existens som nation.²²⁴ Det begränsade utrymmet för inskränkningar motiveras av intresset att skydda den mänskliga värdigheten och individers personliga integritet.²²⁵ Europakonventionens artikel 3 innehåller, till skillnad från *FN:s konvention mot tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning*, ingen fastställd definition av begreppet tortyr.²²⁶ Men definitionen går att tolka utifrån Europadomstolens praxis.

I målet *Irland mot Storbritannien* fastslog Europadomstolen att förbudet ska tillämpas restriktivt, dvs. att en behandling måste förorsaka en viss nivå av allvarligt lidande hos brottsoffret för att kategoriseras inom artikel 3. I förevarande fall hade flera förhörspersoner knappt tilldelats varken kost eller sömn och tvingats att stå upp en längre tid med huvudet för ansiktet. Den behandling förhörspersonerna varit utsatta för ansågs inte nå upp till beteckningen tortyr men däremot *omänsklig och förnedrande behandling*.²²⁷ Europadomstolen fastställde därmed att begreppet *tortyr* i Europakonventionens tredje artikel är föreskrivet brott där behandlingen präglas av särskild hänsynslöshet och råhet som

²²¹ Detta konstaterades av Europadomstolen i fallet *Adolf mot Österrike*

²²² Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 122

²²³ Europakonventionen art. 3

²²⁴ Europakonventionen art. 15

²²⁵ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 82

²²⁶ FN-konventionen mot tortyr Art. 1 föreskriver att: *Varje handling genom vilken allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt, medvetet tillfogas någon antingen för sådana syften som att erhålla information eller en bekännelse... att straffa... eller att hota eller tvinga honom eller tredje person.*

²²⁷ *Irland mot Storbritannien*

försakar allvarligt lidande.²²⁸ Om behandlingen inte är att betrakta som lika ”grym” kan brottet istället hamna under *omänsklig och förnedrande behandling eller bestraffning*.²²⁹ Syftet med distinktionen var att ge behandlingar som orsakar mycket svårt lidande, ofta till följd av fysisk misshandel, en egen definition.²³⁰ För att det ska bli fråga om omänsklig behandling krävs inte att det förekommer kroppsliga ingrepp men att de mentala påfrestningarna och psykiska lidandet måste uppgå till en betydande nivå.²³¹

5.4.1 Definitionen av Isolering

I inledningen till den här uppsatsen redogjordes för FN:s expert Juan Méndez uppmaning om att samtliga stater ska förbjuda isolering av människor. Méndez och övriga specialrapportörer inom FN definierar isolering – eller *solitary confinement* – som ett frihetsberövande där avskildhet från personliga kontakter, bortsett från vakter, varar i mer än 22 timmar per dygn.²³² Även om definitionen inte är formellt fastslagen, är definitionen enligt Åklagarmyndigheten att betrakta som rimlig.²³³ Åklagarmyndigheten utgår från definitionen i sin rapport och anför vidare att det inte ställs några krav på vem eller vilka den häktade ska ha kontakt med för att isoleringen ska brytas.²³⁴

Enligt CPT måste det föreligga en allvarlig risk att brottsutredningen hämmas för att den häktade ska begränsas i sin kontakt med omvärlden.²³⁵ Utgångspunkten ska vara att de som har restriktioner ska behandlas på samma sätt som andra häktade och att undantag berättigas endast vid exceptionella tillfällen. Isolering kan enligt kommittén vara tillåtet under förutsättning att den följer av lag, är proportionerlig, ansvarsfull, nödvändig och icke-diskriminerande. Den skada som isoleringen försakar måste således betraktas mot behovet av att kontakten med omvärlden begränsas.²³⁶

²²⁸ Rhona K.M. Smith, *International Human Rights*, s. 234

²²⁹ Ibid, s. 239

²³⁰ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 82

²³¹ Ibid, s. 82

²³² United Nations general Assembly, *Rapport A/66/268, Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, s. 8

²³³ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 47

²³⁴ Ibid, s. 47

²³⁵ CPT/Inf/E (2002), s. 33

²³⁶ Ibid, s. 30

6. Diskussion – Inskränkningen

6.1 Rätten till en rättvis rättegång

6.1.1 Oskyldighetspresumtionen

Varje restriktion utöver frihetsberövandet innebär en ytterligare inskränkning i den häktades personliga integritet, eftersom utgångspunkten är att denne är oskyldig.²³⁷ Oskyldighetspresumtionen medför inte att frihetsberövanden och restriktioner utesluts för den som är misstänkt för brott utan ska närmast betraktas som en försäkran om att rätten påbörjar förhandlingen med ett öppet sinne utan förutfattade meningar om den misstänktes skuld.²³⁸ Presumtionen är inte enbart tillämplig i bedömningen av sakfrågan utan kan även göras gällande om en frikänd person kräver skadestånd för häktningstiden. Av praxis från Europadomstolen framgår att situationen då en person häktas och senare frikänns inte per automatik anses oförenligt med oskyldighetspresumtionen. En kränkning av presumtionen föreligger däremot om den enskilde, för att få rätt till skadestånd, tvingas att lägga fram bevis för att påvisa sin oskuld.²³⁹

Mot bakgrund av ovan nämnda kan konstateras att tvångsmedel likt restriktioner inte kränker oskyldighetspresumtionen per definition, utan endast i situationer när tillstånd till restriktioner meddelas den häktade efter en felaktig bedömning. Rätten är tvungen att ta hänsyn till presumtionen eftersom den påverkar utgångspunkten för den proportionalitetsbedömning som ligger till grund för beslutet. Ju större ingreppet är i den häktades integritet, desto större vikt ska läggas vid lydningen av oskyldighetspresumtionen.²⁴⁰ Om presumtionen inte tillämpas korrekt, utgår bedömningen från felaktiga omständigheter vilket kan resultera i en illegitim brottsanklagelse med häktning och restriktioner som konsekvens. Om den häktade sedermera avskrivs från misstanke kan denne åberopa kränkning av artikel 6 och rätten till en rättvis rättegång.²⁴¹

²³⁷ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 795

²³⁸ Rhona K.M. Smith, *International Human Rights*, s. 274

²³⁹ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 122. Jämför *Capeau mot Belgien*

²⁴⁰ Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, s. 426

²⁴¹ *Ibid* s. 252 och s. 355

6.1.2 Åklagarens dokumentationsskyldighet

Av artikel 6.3 a framgår att en person som är anklagad för brott har rätt att utan dröjsmål underrättas om vilka skäl som ligger till grund för anklagelserna på ett språk som personen förstår. Den enskilde har rätt att få upplysningar om anledningen till anklagelsen men också detaljerad information om den rättsliga innebörden.²⁴² Det har av Europadomstolens praxis framgått att åklagarens dokumentationsskyldighet inte är absolut. Den misstänktes rätt till insyn kan begränsas om det finns starka motstående intressen; exempelvis nationell säkerhet eller behovet av att skydda vittnen som riskerar att skadas om uppgifterna kommer den misstänkte tillhanda.²⁴³

Eftersom rätten till en rättvis rättegång är tillämplig även under utredningsstadiet kan rättigheten enligt artikel 6.3 a appliceras på bestämmelserna om restriktioner.²⁴⁴ Av 2009 års rapport från CPT framgick att majoriteten av de häktade som kommittén varit i kontakt med *inte* hade fått någon förklaring till varför de ålagts restriktioner. Många av de häktade hade dessutom fått uppfattningen att orsaken till restriktionerna och att de inte fick kontakta sin familj var för att myndigheterna ville ”bryta ner” dem.²⁴⁵ Av en tillsynsrapport från Utvecklingscentrum Malmö framgick att endast 18 procent av de skäl som låg till grund för besluten dokumenterades av åklagare. Ett par av de åklagare som utredarna på Utvecklingscentrum Malmö intervjuade i samband med granskningen angav dessutom att de inte ens varit medvetna om att skälen till restriktionsbesluten skulle dokumenteras.²⁴⁶ Dokumentationsskyldigheten ska särskiljas från skyldigheten att motivera och förklara skälen för vilka restriktioner grundar sig på eftersom det ofta förekommer att åklagare motiverar skälen muntligen under häktningförhandlingen.²⁴⁷ I dessa situationer vilar ett visst ansvar på den häktades försvarare att förklara restriktionernas syfte och skälen för beslutet.²⁴⁸ Men faktum kvarstår att bristen på skriftlig dokumentation medför att det blir svårare för den häktade och dennes försvarare att angripa beslutet. Sverige rekommenderades därför av CPT att åklagare skriftligen ska informera de häktade om skälen till varför de blivit ålagda restriktioner och om möjligheten att överklaga restriktionsbeslutet.²⁴⁹

²⁴² Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 127

²⁴³ *Jasper mot Storbritannien* p.52 och Utvecklingscentrum Malmö, *RättsPM 2012:5* s. 9

²⁴⁴ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 122

²⁴⁵ CPT/Inf (2009) 34 s. 26

²⁴⁶ Utvecklingscentrum Malmö, *Tillsynsrapport 2013:7*, s. 8

²⁴⁷ *Ibid*, s. 9

²⁴⁸ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 20

²⁴⁹ CPT/Inf (2009) 34, s. 26-27

Som tidigare nämnts är åklagare enligt 23 § häktesförordningen skyldiga att dokumentera de skäl som föranleder ett restriktionsbeslut och enligt ÅFS 2005:29 ska de häktade bli varse dokumentationen så snart det kan ske utan men för utredningen. Den sistnämnda bestämmelsen gäller inte för anhållna, utan enbart för häktade, vilket innebär att rekvisitet *så snart det kan ske* i praktiken innebär att de häktade blir tilldelade informationen först efter häktningförhandlingen.²⁵⁰ Med anledning av CPT:s kritik har Åklagarmyndigheten i sin rapport framfört ett förslag av vilket följer att åklagare ska motivera och dokumentera skälen till restriktioner redan i samband med att åklagaren beslutar om att *begära* någon häktad. Utöver det faktum att den häktade får bättre möjlighet att förbereda sitt försvar på ett effektivt sätt skulle en tidigare dokumentationsskyldighet även medföra att åklagaren blir tvungen att fundera extra noga på om restriktionerna verkligen behövs.²⁵¹ För att förändringen ska få verkan krävs enligt åklagarmyndigheten en uppdatering av ÅFS 2005:29 där det tydligt framgår när dokumentationsskyldigheten inträder.²⁵²

Artikel 6.3 b

Även artikel 6.3 b i Europakonventionen är av intresse. Rättigheten tillskriver den anklagade tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. Ett viktigt inslag i den här rättigheten är att den anklagade ska ges möjlighet att träffa och samråda med sin försvarare i enskildhet.²⁵³ I avsnitt 3.2.3 har redogjorts för att restriktioner inte får utgöra en inskränkning i den häktades möjligheter att kontakta sin offentliga försvarare. Ingen kritik riktas heller mot Sverige från CPT i det här avseendet vilket antyder att tillämpningen av restriktioner inte inskränker den häktades rätt i den här delen.²⁵⁴

Reglerna och tillämpningen av restriktioner har däremot kommit att diskuteras ur annan rättssäkerhetssynpunkt vilken går att hänföra till artikel 6, och framförallt punkten 3 b. Att vara häktad med restriktioner är mycket påfrestande och kan leda till psykiska men för den som är häktad. Av en undersökning som Kriminalvården genomfört framgår att häktning och restriktioner utgör en signifikant risk för mental ohälsa. Enligt undersökningen led var fjärde

²⁵⁰ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 53

²⁵¹ *Ibid*, s. 53

²⁵² *Ibid*, s. 52

²⁵³ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 128

²⁵⁴ Jämför dock CPT/Inf (2009) 34, s.19 var det framgår att *fängslade* personer som CPT tillfrågat inte blivit informerade om sin rätt till rättegångsbiträde.

person som var ålagda restriktioner av depressioner och andra psykiska besvär.²⁵⁵ Kriminalvården framför att en av orsakerna till dessa negativa effekter är att den enskilda individens förmåga att finna sig till rätta under svåra omständigheter begränsas genom påtvingad passivitet och bristen på mänsklig kontakt.²⁵⁶ Av rapporten framgår vidare att mental ohälsa kan medföra att de häktade blir likgiltiga och struntar i vad som händer i den fortsatta utredningen: ”En person med depression eller ångesttillstånd har nedsatt förmåga att delta i förhör, läsa förundersökningar, konferera med advokat och uppträda i domstol.”²⁵⁷ Mot bakgrund av detta framgår att det finns en risk för att restriktioner medför att den häktades möjligheter till ett effektivt försvar allvarligt försämras.²⁵⁸

Frågan huruvida de försämrade möjligheterna att förbereda sitt försvar – till följd av de negativa konsekvenser restriktioner för med sig – kan utgöra en kränkning mot artikel 6 har aldrig prövats, varken i Europadomstolen eller i nationell domstol. Europadomstolen har emellertid varit försiktig med att fastställa kriterier för vad som kan omfattas av rätten till en rättvis rättegång. Artikel 6.3 utgör endast exempel på minimirättigheter som den misstänkte ska tillförsäkras, vilket betyder att det inte finns några formella hinder mot att åberopa artikeln om restriktionerna medför negativa effekter för den enskilde.²⁵⁹

6.2 Isolering och förbudet mot tortyr

6.2.1 Isolering

En häktad som vistas tillsammans med en eller flera människor – häktespersonal inräknat – mindre än två timmar varje dygn anses enligt definitionen vara isolerad.²⁶⁰ De häktade är inte tvungna att använda dessa två timmar till att umgås med vakter eller andra intagna, men möjligheten till detta måste ges varje dag för att tillståndet inte ska betraktas som isolering.²⁶¹ Kriminalvården uttryckte en annan uppfattning i sin årsrapport från 2012 vad gäller kriteriet för att bryta isoleringen. Enligt rapporten krävs, för att bryta isoleringen, att den häktade tillbringar minst två timmar utanför sitt eget bostadsrum *eller* vistas tillsammans med någon

²⁵⁵ Kriminalvården, *Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner*, 2007:1, s. 20

²⁵⁶ *Ibid*, s. 23

²⁵⁷ Kriminalvården, *Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner*, 2007:1, s. 23

²⁵⁸ Ekelöf, Bylund, Boman, *Rättegång – tredje häftet*, s. 32

²⁵⁹ *Adolf mot Österrike*, No. 43, p. 29

²⁶⁰ Se avsnitt 5.4.1

²⁶¹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 47

annan.²⁶² En ordagrann tolkning skulle innebära att isoleringen bryts om den häktade får möjlighet till ett miljöombyte under två timmar dagligen. Denna tolkning bekräftas av det faktum att enskilda promenader, utan kontakt med andra, ansågs vara en isoleringsbrytande åtgärd.²⁶³ Kriminalvårdens definition av isolering överensstämmer alltså inte med definitionen som FN-rapportörerna förespråkar eftersom ett miljöombyte inte nödvändigtvis innebär möjlighet till kontakt.

Det går inte säkert att uttala sig om hur många timmar varje dygn de häktade är isolerade från omvärlden, men kriminalvården har i en internutredning konstaterat att restriktionerna i svenska häkten tillämpas i snitt 23 timmar om dygnet.²⁶⁴ Även FN-organet *Subcommittee on Prevention of Torture* (SPT) har i en undersökning från 2008 uppmärksammat att isolering pågår i mer än 22 timmar om dygnet i Sverige.²⁶⁵ Om dessa uppgifter stämmer skulle rådande tillämpning innebära att svenska häkten kontinuerligt isolerar häktade personer, med undantag för de situationer där de häktade själva har valt att hålla sig avskilda. Åklagarmyndigheten uttalar sig inte om resultatet av Kriminalvårdens internutredning, men anser att det är teoretiskt möjligt att ordna så att de häktade med restriktioner får möjlighet att träffa andra människor minst två timmar varje dag och därmed undvika isolering. De vill därför införa ett lagförslag som stadgar att de häktade har rätt till minst två timmar mänsklig kontakt per dag. För att förslaget ska kunna genomdrivas krävs mer resurser, eftersom behovet till största del kan tillgodoses genom att de häktade vistas tillsammans med häktespersonal.²⁶⁶

Ett annat förslag, som Åklagarmyndigheten lyfter fram, men hastigt avfärdar, är möjligheten att helt ta bort två av restriktionerna. De restriktioner som avsågs var *placering med andra intagna* och *gemensam vistelse*.²⁶⁷ Att slopa dessa restriktioner hade medfört att problematiken med isolering helt och hållet upphört, eftersom restriktionerna har som funktion att separera och begränsa rätten att vistas med övriga interner. Åklagarmyndigheten såg inte förslaget som realistiskt eftersom restriktionerna behövs för att inte riskera brottsutredningen genom att häktade erhåller information från varandra.²⁶⁸ Motiveringen från Åklagarmyndigheten är betänklig eftersom det framgår av rapporten att minskade möjligheter

²⁶² Ibid, s. 47 och Kriminalvårdens årsredovisning för 2012 s. 29.

²⁶³ Ibid, s. 47

²⁶⁴ <http://www.dagensjuridik.se/2014/04/haktade-isoleras-23-timmar-dygn>

²⁶⁵ CAT/OP/5/SWE/R.1 CAT/OP/5/SWE/R.1, s 3 p.117

²⁶⁶ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 57

²⁶⁷ Ibid, s. 58

²⁶⁸ Ibid, s. 58

att använda sig av isolering i våra grannländer inte har medfört några påtagliga svårigheter att utreda brott.²⁶⁹ Det ska dessutom påpekas att om de nämnda restriktionerna avvecklas, medför inte det att de häktade tillåts att kontakta omvärlden, utan endast att de får vistas med övriga intagna på häktet. Kollusionsfaran kan visserligen komma att öka i särskilda fall, speciellt vid organiserad gängbrottslighet²⁷⁰; men det kan diskuteras om inte ett sådant förhållande är motiverat för att bli kvitt isoleringsproblematiken. Ett förslag som innebär att förekomsten av isolering elimineras, underbyggs av att restriktioner utgör en betydande inskränkning i den häktades personliga integritet. Dessutom är en omfattande användning av restriktioner inte förenligt med oskyldighetspresumtionen.

6.2.2 Omänsklig eller förnedrande behandling

Frihetsberövanden och långvarig isolering kan falla in under omänsklig eller förnedrande behandling i artikel 3, men praxis från Europadomstolen visar på en mycket restriktiv tillämpning.²⁷¹ Bedömningen ska göras mot bakgrund av hur lång tid frihetsberövandet pågått och vilka fysiska eller psykiska påfrestningar behandlingen förorsakat. Även övriga omständigheter såsom den frihetsberövades kön, ålder och hälsotillstånd ingår i bedömningen.²⁷² Europadomstolen har påpekat att lidandet måste uppgå till en viss grad eftersom även ett frihetsberövande som är förenligt med lag ofta medför visst obehag.²⁷³ Vad gäller frihetsberövanden och häktning har Europadomstolen, för att utreda huruvida brott mot artikel 3 föreligger, använt sig av en särskild princip som tar hänsyn till den skada som den häktade uppvisar i samband med frigivandet. Om det efter en medicinsk undersökning visar sig att skadorna uppkommit under häktningstiden förutsätts den enskildes uppgifter vara riktiga.²⁷⁴

I fallet *Ramirez Sanchez mot Frankrike* hade en man från Venezuela åtalats för flera terroristangrepp i Frankrike och dömts till livstids fängelse för mord på tre polismän. Under drygt åtta år hölls Sanchez i isoleringscell. Skälen de franska myndigheterna angav för att hålla Sanchez isolerad var att upprätthålla säkerheten på fängelset och minimera risken för flyktfara. Under den här perioden hade Sanchez ingen kontakt med andra fångar eller väktare

²⁶⁹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 61. De grannländer som avses är Norge och Danmark.

²⁷⁰ *Ibid*, s. 63

²⁷¹ Palm, Ericsson, *Att klaga till Europadomstolen*, s. 82.

²⁷² *Ibid*, s. 83

²⁷³ *Ibid*, s. 83. Jämför *Irland mot Storbritannien*

²⁷⁴ Principen användes av Europadomstolen i fallet *Tomasi mot Frankrike*

och tilläts endast lämna cellen för en daglig tvåtimmarspromenad. Däremot besöktes han av läkare två gånger i veckan och av en präst en gång i månaden. Vidare framgick att Sanchez haft kontinuerliga besök av sina 58 advokater. Det framhölls av Europadomstolen att Europakonventionen är tillämplig även om den häktade begått extremt grova brott, men att behovet av isolering i dessa exceptionella situationer kan anses vara berättigat. Mot bakgrund av detta konstaterade Europadomstolen att Sanchez inte varit totalt isolerad och inte heller nått upp till den nivå av lidande som krävs för att behandlingen ska bedömas som omänsklig eller förnedrande. Det förelåg således inget brott mot artikel 3.²⁷⁵

Europadomstolen gjorde samma bedömning i fallet *Rohde mot Danmark*. I det här fallet hade en person suttit i isoleringscell i knappt ett år efter att ha blivit åtalad för narkotikasmuggling. Förhållandena ansågs inte utgöra omänsklig behandling eftersom den intagne haft över 100 besök från läkare, psykologer och sjuksköterskor och dessutom tillåtits ett antal övervakade privata besök från sin familj.²⁷⁶

Med hänsyn till praxis från Europadomstolen är det svårt att argumentera för att Sveriges tillämpning av restriktioner skulle utgöra en omänsklig eller förnedrande behandling enligt artikel 3. Av fallen kan konstateras att det krävs en mycket strikt isolering – utan någon kontakt med omvärlden – under en längre tid med påvisbara skador till följd av restriktionerna för att det ska bedömas vara ett brott mot artikel 3. Märk väl att även besök från läkare, som till sin natur kan öka i antal om den häktade mår psykiskt dåligt, är en faktor som enligt Europadomstolen bidrar till att isoleringen inte anses vara lika påtaglig.²⁷⁷ Att isoleringen pågår i en timme längre än vad den vedertagna definitionen anger räcker sannolikt inte för att Sverige ska fällas i Europadomstolen. Det faktum att CPT och Europadomstolens uppfattningar om vad som är tillåtet avseende restriktioner skiljer sig åt går att förklara mot bakgrund av respektive organs funktion. CPT är ett kontrollerande organ som granskar medlemsstaterna och tillhandahåller rekommendationer i syfte att förbättra den rådande situationen på ett generellt plan, medan Europadomstolen enbart bedömer de rättsliga omständigheterna i det enskilda fallet.²⁷⁸ Det föreligger därmed inget direkt samband mellan CPT:s rapporter och Europadomstolens praxis.

²⁷⁵ *Ramirez Sanchez mot Frankrike*

²⁷⁶ *Rohde mot Danmark*

²⁷⁷ *Ibid*

²⁷⁸ CPT/Inf/E (2002), s. 4-5

7. Den juridiska strukturen

7.1 Inledning

I kapitel tre och fyra har konstaterats att restriktioner tillämpas i hög utsträckning i Sverige. Omkring 70 procent av de som häktades år 2013 var, vid något tillfälle under utredningen, ålagda restriktioner. Det har ytterligare framkommit att restriktioner följer nästintill rutinmässigt om häktningen grundas på kollusionsfara. Kritiken från CPT har varit påtaglig under flera decennier, men trots genomförda reformer har användningen av restriktioner fortsatt att vara mycket omfattande. Riksåklagaren Anders Perklev uppger att: *”Det är nödvändigt att se över vår processordning. Vi har en processordning i Sverige från 1940-talet som inte är anpassad till stora komplicerade utredningar, av bland annat grov organiserad brottslighet, som vi har idag.”*²⁷⁹ Det här avsnittet syftar därför till att lyfta fram juridiskt strukturella och lagtekniska orsaker till varför restriktioner inte tillämpas mer återhållsamt i Sverige.

7.2 Restriktioner och förhållandet till kollusionsfaran

Enligt 23 kap. 18 § RB har den misstänkte rätt till insyn i förundersökningen och att fortlöpande ta del av utredningen. Men denna rätt sträcker sig enbart till de uppgifter som kan lämnas utan men för utredningen, vilket innebär att åklagaren har möjlighet att undanhålla uppgifter vid befarad kollusionsfara.²⁸⁰ Vid både flykt- och recidivfara finns det ofta konkreta omständigheter i den misstänktes bakgrund och sociala situation som åklagaren kan påvisa för att styrka respektive häktningsgrund. Det är svårare för åklagaren att redovisa konkreta omständigheter vad gäller risken för kollusion. Svårigheten orsakas av *kollusionsfarans karaktär* och att den misstänkte har möjlighet att påverka utredningen även inifrån häktet. Om åklagaren befarar att kollusionsfara föreligger finns ofta anledning att inte röja vissa uppgifter från brottsutredningen under en pågående häktningsförhandling. Uppgifterna kan bland annat innehålla upplysningar om vilka vittnen som kommer att höras och vilka tekniska undersökningar åklagaren planerar att genomföra i utredningen.²⁸¹

Överåklagare Gunnel Lindberg anser det vara motiverat att åklagare inte behöver redogöra för kollusionsfarans specifika omständigheter, eftersom en detaljerad redogörelse för vari

²⁷⁹ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6040283>

²⁸⁰ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 202

²⁸¹ *Ibid*, s. 202

kollusionsfaran består kan medföra att den ökar.²⁸² Hon framför vidare att åklagaren alltid måste räkna med att den misstänkte försätts på fri fot och då utnyttjar den kunskap som inhämtats genom insyn i brottsutredningen. Att inte lämna ut detaljerade uppgifter för att styrka kollusionsfaran under häktningsförhandlingen innebär att den misstänkte i regel förblir ovetande om vissa omständigheter, vilket resulterar i en brottsutredning fri från påverkan av den misstänkte. Å andra sidan riskerar åklagaren att inte kunna styrka kollusionsfaran vilket kan medföra att häktningsyrkandet ogillas och den misstänkte försätts på fri fot.²⁸³

Docent Jakob Heidbrink är av annan uppfattning vad gäller åklagares skyldighet att motivera skälen för risken att den häktade försvårar brottsutredningen. I ett ärende från Göta hovrätt där tillstånd till restriktioner beslutades av rätten ställde han sig skiljaktig eftersom han inte ansåg att åklagaren påvisat tillräckliga skäl för att kollusionsfara förelåg. I sin skiljaktiga mening anför Heidbrink att tillstånd till restriktioner endast ska meddelas om den är såpass påtaglig att den motiverar den isolering eller den kontinuerliga övervakning som restriktioner innebär. Heidbrink anför vidare:

”Den kollusionsfara som åberopas som skäl för häktning kan således inte ensam också utgöra skäl att lämna tillstånd till restriktioner /.../ Med andra ord skulle kravet på tillstånd till restriktioner vara överflödigt, då restriktioner med ett sådant synsätt skulle utgöra en nödvändig konsekvens av varje häktningsbeslut som grundas på kollusionsfara.

Skulle det ha varit lagstiftarens avsikt att tillstånd till restriktioner närmast rutinmässigt skall kunna meddelas, skulle den uppenbara lagtekniska lösningen för att åstadkomma en sådan reglering därför ha varit att alltid låta åklagaren meddela restriktioner, /.../. I den lösning som lagstiftaren istället har valt – att rättens tillstånd krävs innan restriktioner över huvud taget får meddelas och att den häktade därefter har möjlighet att dessutom enligt häkteslagen begära domstolens prövning av åklagarens beslut att ålägga restriktioner av visst slag – ligger enligt min mening att ett tillstånd till restriktioner endast ska meddelas i klara fall av konkretiserad kollusionsfara som går utöver det som krävs för att den misstänkte ska häktas.”²⁸⁴

²⁸² Ibid, s. 202

²⁸³ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 202-203

²⁸⁴ Ärende B 1062-14, Göta hovrätt

Problematiken Heidbrink lyfter är principiellt viktig och avgörande för synsättet på restriktioner; nämligen att rådande tillämpning av restriktioner inte harmonierar med den ordning lagstiftaren avsett. Av 24 kap. 5a § st.1 RB framgår att restriktioner *får* meddelas om kollusionsfara föreligger. En konstaterad kollusionsfara innebär dock inte att restriktioner *ska* meddelas – per automatik – eftersom lagstiftaren inte har anvisat detta.²⁸⁵ Samtidigt står det klart att restriktioner meddelas i nästan samtliga fall då häktning grundas på kollusionsfara.²⁸⁶ Heidbrink anser att det inte räcker att åklagare motiverar sin begäran om tillstånd till restriktioner med samma skäl som ligger till grund för häktningsfrågan eftersom restriktionsfrågan utgörs av en separat prövning.²⁸⁷ Resonemanget har stöd i proportionalitetsprincipen som anger att olägenheter för den häktade ska vägas i förhållande till behovet av att säkra brottsutredningen. Ett frihetsberövande *med* restriktioner är mer ingripande än ett frihetsberövande *utan* restriktioner och därför ska behovet av att säkerställa brottsutredningen motsvaras av skäl som står i proportion till den aktuella tvångsåtgärden.²⁸⁸ Den rättsliga strukturen med det separata restriktionsbeslutet kan förklaras mot bakgrund av den lagändring som trädde i kraft år 1994. Reformen medförde att rättens generella beslut särskilt kunde överklagas, och en sådan ordning motiverar en separat prövning av restriktionsfrågan.

Heidbrink redogör inte för vad som kan ha orsakat den rutinmässiga tillämpningen av restriktioner. Enligt Lindberg kan en av orsakerna till det rutinmässiga förfarandet vara kollusionsfarans speciella karaktär och att åklagaren utgår från att en häktad person som inte har restriktioner kan kommunicera fritt med alla som befinner sig både inom och utanför häktet. Om inte restriktioner följer av ett häktningsbeslut grundat på kollusionsfara kan proportionalitetsprincipen, i förhållande till häktningsfrågan, ifrågasättas eftersom behovet av häktningen delvis upphävs utan ett tillstånd till restriktioner. Ofta är kollusionsfaran inte starkare än att en proportionalitetsbedömning leder till att skäl för häktning saknas.²⁸⁹ Upprinnelsen till den här komplexa problematiken kan vidare förklaras med restriktionernas rättsliga historia och de skäl som framförts i förarbeten, vilka behandlar både införda och förkastade lagförslag.

²⁸⁵ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 48

²⁸⁶ Se avsnitt 4.1.2

²⁸⁷ Ärende B 1062-14, Göta hovrätt

²⁸⁸ Lindberg, *Straffprocessuella tvångsmedel*, s. 28

²⁸⁹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 49

7.3 Införda och förkastade reformer.

Sverige har under årens lopp utrett många förslag till reformer med det huvudsakliga syftet att minska användningen av restriktioner. Endast ett fåtal har fått stöd av remissinstanser och införts i den svenska lagstiftningen.²⁹⁰ Ett tydligt exempel på ett icke antaget förslag, som enligt förarbeten till häkteslagen skulle medföra att antalet restriktioner minskade, var det förslag som justitiedepartementet lade fram redan år 1996. Förslaget gick ut på att rätten skulle *pröva restriktioner av särskilt slag* istället för att fatta ett generellt beslut. Två gånger, 1996 och 2006, togs förslaget upp till utredning, men det förkastades vid båda tillfällena av respektive regering. Första gången avfärdades förslaget med motiveringen att det ansågs vara bättre att åklagaren bar ansvaret för att bedöma det detaljerade behovet av restriktioner. En lagändring av detta slag skulle medföra en otydlig ansvarsfördelning mellan åklagare och domstol vilket regeringen inte ville riskera.²⁹¹ Som nämnts i avsnitt 3.1.1 infördes istället år 1999 en möjlighet *för den häktade* att begära rättens prövning beträffande restriktioner av särskilt slag. Den lagändringen bidrog dock inte till någon större förändring i praktiken. Av förarbeten till häkteslagen framgår bland annat att inte en enda ansökan om prövning begärdes i Stockholms tingsrätt år 2004.²⁹² Orsakerna till varför reformen inte har fått något genomslag vill inte utredningsgruppen yttra sig om.²⁹³ De konstaterar emellertid att åklagarna brustit i sin skyldighet att ange de skäl som ligger till grund för begäran om restriktioner, vilket förstås är en viktig förutsättning för att den möjlighet som reformen innebär ska kunna tillämpas av de häktade. Dessutom var det inte möjligt för de häktade att, vid avslag, överklaga rättens beslut om enskilda restriktioner, vilket enligt häktesutredningen kunde få som konsekvens att de häktade avstod från möjligheten.²⁹⁴

När justitiedepartementets förslag återigen togs upp; den här gången av häktesutredningen i samband med betänkandet till den nya häkteslagen, avfärdades förslaget med motiveringen att reformen inte skulle innebära någon *principiell skillnad* i förhållande till den rådande lagstiftningen. Det gavs ju redan, genom reformen 1999, en möjlighet för rätten att pröva restriktioner av särskilt slag.²⁹⁵ Märk väl att, även om justitiedepartementets förslag och rådande lagstiftning inte skiljer sig åt principiellt, så framgår av utredningen att det föreligger

²⁹⁰ SOU 2006:17 s. 114 ff.

²⁹¹ SOU 2006:17 s. 117

²⁹² Ibid, s. 125-126

²⁹³ Ibid, s 126

²⁹⁴ Ibid, s. 126

²⁹⁵ Prop. 2009/10:135 s. 115

en tydlig *processuell* skillnad. Reformen skulle innebära att domstolen fattar beslut om enskilda restriktioner på *eget initiativ* istället för att de häktade begär en sådan prövning. I praktiken skulle den processuella skillnaden medföra att domstolen prövar *varje enskild restriktion* i förhållande till kollusionsfaran *varje gång* åklagaren begär tillstånd till restriktioner.²⁹⁶ Detta ska jämföras med 1999 års lagändring som har resulterat i ytterst få prövningar av enskilda restriktioner.²⁹⁷

7.3.1 Överklaga restriktioner av särskilt slag

Det framgår ovan att häktesutredningens förslag, som var identiskt med justitiedepartementets förslag, förkastades på grund av att regeringen inte ansåg att det förelåg någon principiell skillnad i förhållande till rådande lagstiftning. Istället infördes, i samband med den nytillkomna häkteslagen, en reform som gav möjlighet att *överklaga* beslutet om enskilda restriktioner, dvs. en rätt att överklaga den prövning som den enskilde begär enligt 1999 års lagändring. De huvudsakliga skälen till varför lagändringen genomfördes var för att minska risken att de häktade avstår från att begära rättslig prövning av de enskilda restriktionerna och att överklagandemöjligheten bidrar till en ökad rättssäkerhet.²⁹⁸ Ett par remissinstanser, däribland Åklagarmyndigheten ifrågasatte reformens effektivitet och framförde vidare att lagförslaget riskerar att leda till en sammanblandning i ansvarsfrågan mellan domstol och åklagare.²⁹⁹ Mot bakgrund av vad som ovan har konstaterats har Åklagarmyndigheten fog för kritiken vad gäller reformens effektivitet. För att reformen ska få genomslagskraft förutsätts att lagändringen från 1999 faktiskt tillämpas, vilket har visat sig inte vara fallet.³⁰⁰ Risken för en sammanblandning i ansvarsfrågan finns det däremot inte belägg för så länge den här typen av prövningar förblir sällsynta. Eftersom reformen från 1999 inte har fått något märkbart genomslag ligger ansvaret att pröva de enskilda restriktionernas behov kvar hos åklagaren.

Ansvarsfördelningen mellan domare och åklagare ska uppmärksammas eftersom det uteblivna resultatet från reformen 1999 ligger i linje med det skäl som angavs vid förkastandet av justitiedepartementets tidigare förslag. Skälet var att det ansågs vara bättre att ansvaret beträffande behovet av enskilda restriktioner låg kvar hos åklagaren.³⁰¹ Den här uppfattningen har ifrågasatts av häktesutredningen som menar att det inte alls blir en sammanblandning i

²⁹⁶ SOU 2006:17 s. 14

²⁹⁷ Prop. 2009/10:135 s. 115

²⁹⁸ Ibid, s. 115

²⁹⁹ Ibid, s. 114

³⁰⁰ SOU 2006:17 s. 125-126

³⁰¹ SOU 2006:17 s. 117

ansvarsfrågan om rätten prövar enskilda restriktioner. Även om rätten prövar varje restriktion, är det fortfarande åklagaren som har initiativet att agera i det enskilda fallet inom ramen för det medgivna tillståndet.³⁰² Däremot sker en *förskjutning* i ansvaret att bedöma vilken typ av restriktioner som anses vara nödvändiga i det enskilda fallet.³⁰³

Föga förvånande förespråkar inte Åklagarmyndigheten en förskjutning av ansvaret vilket kan utläsas av den rapport som publicerades tidigare i år. Inte något av de förslag som lagts fram påverkar ansvaret mellan åklagare och domstol.³⁰⁴ En av åtgärderna kan likväl påverka ansvaret att bedöma varje restriktions nödvändighet på ett indirekt sätt; nämligen förslaget om att skälen för restriktioner ska dokumenteras med tydliga motiveringar och komma den misstänkte tillhanda i ett tidigt skede. Dokumenterade och tillhandahållna skäl kan beskrivas som en förutsättning för att de häktade ska kunna begära rättslig prövning av enskilda restriktioner, eftersom det ger en insikt om vad anledningen till restriktionerna är.³⁰⁵ Effekten av att åklagare agerar i enlighet med förslaget kan således medföra att reformerna från 1999 och 2010 kommer till sin rätt och utnyttjas av de häktade i större utsträckning.

7.4 Omedelbarhetsprincipens betydelse

Åklagarnas ovillighet att redogöra för de skäl som ligger till grund för restriktionerna kan även förklaras av omedelbarhetsprincipens starka fäste i Sverige. Omedelbarhetsprincipen anses vara en av orsakerna till att Sveriges tillämpning av restriktioner är, och har varit, mycket omfattande. Som huvudregel får endast de utsagor och material som läggs fram under huvudförhandlingen bevisverkan. Effekten av detta blir att behovet av restriktioner ofta kvarstår ända fram till huvudförhandlingen, eftersom det annars finns en risk för att den misstänkte anpassar sina uppgifter till det som framkommit under förundersökningen. Den inskränkning som restriktionerna innebär utgör således ett viktigt verktyg för att tillförsäkra att avgörandet grundas på sanna uppgifter.³⁰⁶

Förundersökningsutredningen har undersökt en möjlighet som kan minska nödvändigheten av restriktioner utan att undergräva syftet med omedelbarhetsprincipen. Förslaget är att spela in

³⁰² SOU 2006:17 s. 128

³⁰³ Ibid, s. 129

³⁰⁴ Åklagarmyndigheten, *Häktningsstider och restriktioner*, s. 5-6

³⁰⁵ SOU 2006:17 s. 126

³⁰⁶ Åklagarmyndigheten, *Häktningsstider och restriktioner*, s. 18 och s. 42.

förundersökningsförhör med ljud och bild i större utsträckning.³⁰⁷ Om en part eller vittnes utsaga från huvudförhandlingen avviker från vad som tidigare sagts under förundersökningen, förbättrar de inspelade förhören domstolens möjligheter att värdera de olika versionerna.³⁰⁸ Genom inspelningarna kan rätten kontrollera under vilka former förhören hållits och därmed tillmäta förundersökningsförhören större betydelse i bevisvärderingen.³⁰⁹ Den häktades vetenskap om att förhören spelas in medför att dennes incitament till att påverka sin egen eller annans utsaga minskar, vilket i sin tur begränsar kollusionsfaran.³¹⁰ Förslaget utreds för närvarande i Justitiedepartementet.³¹¹

7.5 Domstolens ansvar i förhållande till proportionalitetsprincipen

Även domstolens delaktighet i restriktionstillämpningens utformning ska belysas eftersom det trots allt är domstolen som fattar det avgörande beslutet huruvida tillstånd till restriktioner ska få meddelas eller ej. Kritik har framförts mot den svenska domarkåren för att den inte har uttalat sig i den offentliga debatten eller försökt få till en rättslig förändring. Vidare har anförts att; så länge inte riksdagen beslutar om förändringar på området vilar det yttersta ansvaret på domstolen att verka för att de befintliga reglerna tillämpas i enlighet med Europakonventionen.³¹²

Mot den kritiken kan anföras de omständigheter rätten har att grunda sina beslut på. Det problemkomplex domstolen har att förhålla sig till består främst av proportionalitetsprincipens beskaffenhet eftersom principen motiverar en större kollusionsfara i restriktionsprövningen samtidigt som principen *inte* ger skäl för häktning om tillstånd till restriktioner nekas.³¹³ Problematiken kan tydliggöras med ett exempel:

En person är på sannolika skäl misstänkt för misshandel och åklagaren har begärt honom häktad med restriktioner. Grunden för häktningssyrkandet är kollusionsfara. Domstolen konstaterar att det finns en risk att den misstänkte kommer att försöka sabotera brottsutredningen och beslutar därför att häkta honom. Däremot anses

³⁰⁷ SOU 2011:45 s. 19

³⁰⁸ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 19

³⁰⁹ SOU 2011:45 s. 19

³¹⁰ Notera att förhören från förundersökningar endast kan få betydelse om förhörspersonens utsaga i huvudförhandlingen avviker från tidigare version, eller om personen vägrar att yttra sig. (36 kap. 16 § RB)

³¹¹ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 19

³¹² <http://www.dagensjuridik.se/2014/04/det-ar-domarna-som-ar-ansvariga>

³¹³ Se avsnitt 7.2 st.7

kollusionsfaran inte vara så stark att den – med hänsyn till proportionalitetsprincipen – motiverar restriktioner. Domstolen beslutar därför att inte ge åklagaren tillstånd att meddela restriktioner.

Frågan är nu om domstolens beslut att *häkta* den misstänkte verkligen var motiverat med hänsyn till proportionalitetsprincipen? Ändamålet med frihetsberövandet var ju att undanröja kollusionsfaran, men utan restriktioner kan häktningen betraktas som onödig eftersom risken för kollusion finns kvar. Kollusionsfaran minskar visserligen i samband med att personen frihetsberövas, eftersom det i regel blir besvärligare att påverka bevisning inifrån häktet, men en påtaglig risk för sabotage existerar alltså.

Givet detta förhållande kan det bli svårmotiverat för domstolen att häkta en person – med kollusionsfara som grund – utan att också meddela tillstånd till restriktioner. Även bedömningen av de omständigheter som ligger till grund för restriktionsbeslutet påverkas av proportionalitetsprincipens karaktär. Om åklagaren inte motiverar restriktionerna i tillräcklig utsträckning – vilket har visat sig vara fallet – har domstolen att antingen försätta den misstänkte på fri fot, eller häkta den misstänkte med restriktioner. Om domstolen väljer att enbart häkta den misstänkte kan behovet och nyttan av häktningen anses vara orättmätigt i förhållande till proportionalitetsprincipen.

7.6 Två olika förhållningssätt

Av den bakomliggande argumentationen i de rättskällor som har granskats kan två alternativa förhållningssätt till rådande ordning avseende restriktionernas tillämpning skönjas.

7.6.1 Ny lagstiftning krävs för förändring

Det ena förhållningssättet, som framförallt kommer till uttryck i förarbeten, är att större förändringar genom lagstiftning måste till för att Sverige ska bli kvitt problematiken och kritiken från CPT. Uppfattningen är att den nuvarande rättsliga strukturen hämmar förslag som införs i syfte att minska användningen av restriktioner. Därför ska, enligt detta förhållningssätt mer ingripande åtgärder vidtas för att åstadkomma en verklig förändring. Alternativa lösningar är att åklagarnas inflytande begränsas genom att rätten beslutar om restriktioner av särskilt slag, eller att vissa restriktioner helt avskaffas. Utsikten för att dessa

förslag minskar restriktionstillämpningen i praktiken anses vara mycket god.³¹⁴ En rättslig prövning av enskilda restriktioner minskar risken för slentrianmässiga beslut och att de häktade åläggs restriktioner i onödan.³¹⁵ Vidare innebär ett avskaffande av restriktionerna *gemensam vistelse* och *placering med andra intagna* att de häktade inte längre isoleras.³¹⁶ Av häktesutredningens rapport framgår att majoriteten av de åklagare som tillfrågats inte anser att brottsutredningen skulle försvåras om de var tvungna att redovisa vilka *enskilda* restriktioner som var aktuella.³¹⁷ Dessutom framför åklagarmyndigheten själva i sin rapport att varken Norge eller Danmark märkt av några negativa konsekvenser av införda åtgärder som inneburit minskad användning av restriktioner.³¹⁸

7.6.2 Nuvarande ordning mildras med förändrade häktesrutiner

Det andra förhållningssättet baseras främst på Åklagarmyndighetens och Kriminalvårdens inställning och präglas av att låta den nuvarande strukturen bestå. Rättsläget motiveras av att åklagare och polis måste ges goda möjligheter till lagföring av brott och att restriktioner används i den omfattning som behövs för att säkerställa brottsutredningen. Den här uppfattningen bekräftas av Elisabeth Lager (chefsjurist på Kriminalvården) i ett radioinslag från den 9:e december i år:

*“det är inte häkteslagen som är bekymret. /.../ Däremot kan man tycka att det är extra angeläget att hitta isoleringsbrytande åtgärder.”*³¹⁹

På frågan om Kriminalvården gör tillräckligt för att bryta isoleringen för häktade personer med restriktioner svarar Elisabeth Lager:

*”Nej, jag tror att vi kan göra betydligt mer, och det är en väldigt prioriterad uppgift.”*³²⁰

Ingripande strukturella reformer som skulle kunna medföra försämrade möjligheter till lagföring är inte något som uppmuntras enligt det här förhållningssättet, eftersom risken finns att förtroendet för rättsväsendet urholkas. Om en minskad användning av restriktioner medför

³¹⁴ Se avsnitt 7.3 respektive 6.2.1

³¹⁵ Se avsnitt 7.3 jämfört med SOU 2006:17 s. 128

³¹⁶ Se avsnitt 6.2.1

³¹⁷ SOU 2006:17 s. 129

³¹⁸ Åklagarmyndigheten, *Häktningstider och restriktioner*, s. 61

³¹⁹ http://sverigesradio.se/sida/grupp_sida.aspx?programid=83&grupp=10974&artikel=6040151

³²⁰ Ibid

att brottsutredningar försvåras, skulle nämligen en konsekvens kunna bli att färre brottslingar kan lagföras. Den nuvarande ordningen får istället accepteras och förbättras inom ramen för de befintliga bestämmelserna. De förslag som är förenliga med den här åskådningen syftar framförallt till att förändra åklagarnas användning av restriktioner med hjälp av åtgärder som Åklagarmyndigheten tillsammans med Kriminalvården själva kan vidta. T.ex. införande av nya interna styrdokument som underlättar åklagarnas beslut³²¹, eller åtgärder som tillåter häktade med restriktioner att vistas med andra intagna i större utsträckning.³²² Detta innefattar även förslaget att åklagarna tydligt ska motivera och dokumentera de skäl som ligger till grund för restriktionsbesluten, vilket är av väsentlig betydelse för att de senast införda reformerna ska få något praktiskt genomslag. Även om den här typen av åtgärder vidtas är det oklart vilken reell betydelse det skulle få för den framtida restriktionstillämpningen. Resultatet av tidigare reformer visar att åtgärder som inte förändrar den rättsliga strukturen ofta får ett verkningslöst utfall.³²³

³²¹ Likt ÅFS: 2005:29

³²² Se avsnitt 3.2.3

³²³ SOU 2006:17 s. 125-126

8. Slutsats

8.1 Tillämpningen av restriktioner

År 2013 var omkring 70 procent av de som häktades i Sverige ålagda restriktioner vid något tillfälle av brottsutredningen. Om häktningsbeslut som grundar sig på recidiv och flyktfara undantas från statistiken, ökar antalet restriktioner procentuellt. Restriktioner följer i nästan samtliga fall där besluten grundas på kollusionsfara. Detta beror på att kollusionsfara är en förutsättning för restriktioner och att den används som häktningsgrund i drygt 60 procent av fallen. CPT har således skäl för sin kritik att restriktioner tillämpas i för hög utsträckning i Sverige. Mot bakgrund av att Sverige varit mycket tydlig med att restriktioner ska tillämpas med största möjliga restriktivitet³²⁴, måste nuvarande tillämpning betraktas som ett misslyckande.

8.2 Inskränkningen

Den frekventa och rutinmässiga tillämpningen av restriktioner uppfyller den allmänt vedertagna definitionen av isolering. Begreppet definieras som ett frihetsberövande där avskildhet från personliga kontakter varar i mer än 22 timmar per dygn. Enligt uppgifter från Kriminalvården tillämpas restriktionerna i snitt 23 timmar om dygnet. Det faktum att Sveriges tillämpning per definition är att likställa med isolering innebär emellertid inte att användningen utgör en kränkning av förbudet mot tortyr och omänsklig behandling enligt artikel 3 i Europakonventionen. Praxis från Europadomstolens fastslår att isoleringen måste vara mycket strikt och att den frihetsberövade lider allvarlig skada på grund av isoleringen för att kränkning enligt artikel 3 ska föreligga. Anledningen till att CPT och Europadomstolens bedömningar skiljer sig åt beror på de olika organens huvudsakliga funktion. Europadomstolen bedömer omständigheterna i det enskilda fallet medan CPT kontrollerar medlemsstaterna på ett generellt plan i förhållande till Europakonventionen. I det enskilda fallet måste den skada som isoleringen förorsakar vägas mot behovet av att kontakten med omvärlden begränsas. Så länge ett sådant behov verkligen existerar och isoleringen inte innebär extrema påfrestningar för den häktades fysiska och psykiska hälsa, är sannolikheten för att Sverige ska fällas i Europadomstolen mycket liten.

³²⁴ Prop. 2009/10:135 s. 2

Tillämpningen av restriktioner har även analyserats i förhållande till de häktades processuella rättsskydd som kommer till uttryck i artikel 6 Europakonventionen. Av vikt är att rätten i sin prövning av häktes- och restriktionsfrågan vidtar hänsyn till oskyldighetspresumtionen och påbörjar förhandlingen med ett öppet sinne utan förutfattade meningar om den misstänktes skuld. Den enskilde har rätt att få upplysningar om anledningen till anklagelsen och bli tilldelad detaljerad information om den rättsliga innebörden. Åklagarmyndighetens skyldighet att motivera och dokumentera de skäl som ligger till grund för en begäran om restriktioner har emellertid visat sig vara bristfällig. Endast 18 procent av skälen dokumenteras och de häktade blir oftast tilldelade informationen först efter häktningförhandlingen, vilket kan innebära försämrade möjligheter att förbereda sitt försvar.

Även omständigheten att isolering kan leda till mental ohälsa är ett rättssäkerhetsproblem som faller inom artikel 6. Den häktades förmåga att finna sig till rätta under svåra omständigheter begränsas genom påtvingad passivitet och bristen på mänsklig kontakt. Detta kan få som konsekvens att den häktades möjligheter att förbereda sitt försvar allvarligt försämrats. Isoleringens negativa inverkan på de häktades psykiska hälsa har ännu inte prövats mot artikel 6, men det föreligger inga formella hinder mot en sådan prövning.

8.3 Orsaker

Det har konstaterats att den frekventa tillämpningen av restriktioner kan innebära oproportionerliga inskränkningar i den häktades grundläggande fri- och rättigheter. Vidare har fastställts vilka juridiskt strukturella och lagtekniska förhållanden som under en längre tid föranlett en närmast automatisk tillämpning av restriktioner. *Kollusionsfarans* speciella art medför att åklagare utgår från att häktade utan restriktioner kan kommunicera fritt med varandra, vilket innebär att risken för att utredningen saboteras inte försvinner i samband med ett frihetsberövande. Förhållandet påverkar även åklagarnas skyldighet att tillhandahålla de *skäl* som ligger till grund för kollusionsfaran. En utförlig och detaljerad motivering av kollusionsfaran kan resultera i en ökad risk för att utredningen saboteras medan det motsatta förhållandet försämrar den häktades möjligheter till ett effektivt försvar. Åklagarnas bristande ansvar att tillhandahålla och dokumentera de skäl som ligger till grund för en begäran om restriktioner kan även medföra att införda reformer inte har fått något genomslag i praktiken. Exempel kan hänföras till reformerna från 1999 och 2010.

Kollusionsfarans utformning ger därutöver upphov till *proportionalitetsprincipens* paradoxala karaktär som bidrar till att rätten får svårt att motivera häktningsbesluten, utan att också ge tillstånd till restriktioner. *Omedelbarhetsprincipens* starka fäste i Sverige bidrar därtill att restriktionerna ofta tillämpas ända fram till dess huvudförhandling hålls i målet. Ytterligare en orsak är lagstiftarens ovilja att låta rätten pröva de enskilda restriktionerna som åklagaren idag ansvarar för. Samtliga reformer som förespråkar en *ansvarsförskjutning* från åklagare till rätten har förkastats, trots att en sådan reform med stor sannolikhet skulle bidra till att restriktionsanvändningen minskar.

8.4 Avslutande reflektioner

Ämnet för uppsatsen är för närvarande mycket aktuellt. CPT planerar sitt nästa besök till Sverige år 2015.³²⁵ För att komma till rätta med problemet talar mycket för att Sverige behöver vidta strukturella åtgärder i form av lagstiftningsarbete. Dels för att undgå ytterligare kritik, dels för att nuvarande tillämpning inte överensstämmer med lagstiftarens intentioner. Till sist, men inte minst också för att nuvarande tillämpning med ett närmast slentrianmässigt åläggande av restriktioner är svårt att förena med den enskildes krav på en rättssäker behandling.

De två alternativa förhållningssätten – som har beskrivits i avsnitt 7.6 – förespråkar olika typer av åtgärder, som båda syftar till att minska användningen av restriktioner. Att enbart införa förändrade häktesrutiner angriper dock inte problematiken i den mån som krävs för att isoleringen ska upphöra. Tidigare erfarenheter visar att sådana åtgärder inte är tillräckliga för att åstadkomma en verklig förändring.

För att åstadkomma en verklig förändring förefaller det första förhållningssättet med en förändrad lagstiftning vara betydligt mer verkningsfull och det finns då främst två möjliga reformer som lagstiftaren bör överväga att införa. Dels att rätten måste pröva restriktioner av särskilt slag, dels att restriktionerna som förbjuder *gemensam vistelse* och *placering med andra intagna* avskaffas. De här reformerna skulle var för sig stärka den häktades rättigheter, men får större verkan om de införs tillsammans. För att ytterligare motverka oönskade inskränkningar av den enskildes rättigheter kan i tillägg till reformerna, även förändrade häktesrutiner införas.

³²⁵ CPT, Press Release, Strasbourg, 20.03.2014

Den nuvarande tillämpningen av restriktioner samt dess konsekvenser är svåra att försvara eftersom principen om den enskildes rättssäkerhet i en rättsstat måste väga tyngre än den eventuella risken att effektiviteten i det svenska rättsväsendet minskar, vilket på sikt skulle kunna urholka förtroendet för samma rättsväsende.

Om Sverige underlåter att vidta lagförändrande åtgärder talar det mesta för att rådande situation kommer att fortleva och att CPT därmed återigen kommer att kritisera Sveriges tillämpning av restriktioner.

9. Käll- och Litteraturförteckning

svenskt offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1984:15

SOU 1985:27

SOU 2006:17

SOU 2011:45

SOU 2012:34

Propositioner

Prop. 1975/76:90

Prop. 1986/87:89

Prop. 1986/87:112

Prop. 1988/89:124

Prop. 1993/94:24

Prop. 1997/98:65

Prop. 1997/98:104

Prop. 1999/2000:26

Prop. 2003/04:3

Prop. 2009/10:135

Svenska myndighetspublikationer

Domstolsverkets rapport 1997:6

Kriminalvården, *Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner*, 2007:1

Justitiedepartementet: Regeringsbeslut I:8 2009-12-21, Ju2009/10249/Å, *Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Åklagarmyndigheten*.

<http://www.esv.se/Verktyg--stod/Statsliggaren/Regleringsbrev/?RBID=12063>

Svea Hovrätt, *En modernare rättegång - Hovrättsprocessen*, 2010-12-01

Utvecklingscentrum Malmö, Åklagarmyndigheten: *Redovisning av granskning av restriktionsanvändning*.

Utvecklingscentrum Malmö, Åklagarmyndigheten: RättsPM 2012:5 - *Artikel 6 i Europakonventionen – Rätten till en rättvis rättegång ur ett praktiskt åklagarperspektiv*, februari 2012.

Utvecklingscentrum Malmö, *Tillsynsrapport 2013:7 Åklagarnas dokumentationsskyldighet vid användning av restriktioner*.

Utvecklingscentrum Stockholm, Åklagarmyndigheten: RättsPM 2013:7 - *Unga lagöverträdare och Barnkonventionen*, december 2013

Åklagarmyndigheten: *Häktningstider och restriktioner*, rapport, januari 2014

Myndighetsföreskrifter

Åklagarmyndigheten: RÅR 2006:3 - *Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden*.

ÅFS 2005:29 – *Dokumentation av skäl för restriktioner*

Internationellt offentligt tryck

Rapporter från FN

United Nations, General Assembly, A/66/268 *Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. 5 August 2011.

<http://solitaryconfinement.org/uploads/SpecRapTortureAug2011.pdf>

Subcommittee of prevention of torture, CAT/OP/5/SWE/R.1 – *Report on the visit of the subcommittee on prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Sweden*. 10 september 2008

Rapporter från Europarådets tortyrkommitté

CPT/Inf (92) 4, *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 14 May 1991*.

<http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm>

CPT/Inf (95) 5, *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 26 August 1994*.

<http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm>

CPT/Inf (99) 4, *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 15 to 25 February 1998*.

<http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm>

CPT/Inf/E (2002) 1, CPT Standards– Rev. 2013 English, CPT standard, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)
<http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>

CPT/Inf (2004) 32, Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 January to 5 February 2003.
<http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm>

CPT/Inf (2009) 34, Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 9 to 18 June 2009.
<http://www.cpt.coe.int/documents/swe/2009-34-inf-eng.pdf>

CPT, Press Release, Strasbourg, 20.03.2014
<http://www.cpt.coe.int/en/visits/2014-03-20-eng.htm>

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2003 s. 91

NJA 2004 s. 547

NJA 2007 s. 354

NJA 2011 s. 518

Hovrätterna

RÅ 2000:4

Ärende B 1062-14, Göta hovrätt

<http://juridikbloggen.wordpress.com/2014/04/23/om-haktning-och-restriktioner/>
(hämtad 2014-10-02)

Europadomstolen

Irland mot Storbritannien; 1978-01-18

Adolf mot Österrike; 1982-03-26

Barberá, Messegué och Jabardo mot Spanien; 1988-12-06

Tomasi mot Frankrike; 1992-08-27

Allent de Ribemont mot Frankrike; 1995-02-19

John Murray mot Storbritannien; 1996-02-08

Jasper mot Storbritannien; 2000-02-16

Yiarenios mot Grekland; 2004-02-19

Capeau mot Belgien; 2005-01-13

Rohde mot Danmark; 2005-07-21

Ramirez Sanchez mot Frankrike; 2006-07-04

Litteratur

Hans-Gunnar **Axberger**, *Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar – En rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet*, Allmänna förlaget, Stockholm 1988.

Ulf **Bernitz**, Anders Kjellgren: *Europarättens grunder*, 4:e upplagan, Nordstedts Juridik AB, Mölnlycke 2010.

Thomas **Bring**, Christian Diesen: *Förundersökning*, 4:e upplagan, Stockholm 2009.

Antonio **Cassese**: *The Human Dimension of International Law: Selected Papers of Antonio Cassese - A new approach to Human Right: The Convention for the Prevention of Torture*, 2008. Publicerad till Oxford Sholarship online: mars 2012 (e-bok).

Per Olof **Ekelöf**, Torleif Bylund och Robert Boman: *Rättegång – tredje häftet*, 6:e upplagan. Nordstedts Juridik AB, Stockholm, 2002.

Carl M. **Elwing**: *Tillräckliga skäl*, Lund 1960

Peter **Fitger** m.fl., 30:2 och 17:2 RB. Nordstedts Juridik AB, version maj 2014. (e-bok)

Gunnel **Lindberg**: *Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur de får användas?* 3:e upplagan, Karnov Group Sweden AB, Stockholm, 2012.

Roberth **Nordh**, *Praktisk process IV, Tvångsmedel*, Iustus förlag AB, Uppsala 2007

Karol **Nowak**: *Oskyldighetspresumtionen*, 1:a upplagan, Nordstedts Juridik AB, Stockholm 2003.

Karl **Olivecrona**, *Rättegången i brottmål enligt RB*, s. 223, Lund 1968, Nordstedt & Söners förlag, Stockholm.

Elisabeth **Palm**, Margareta Ericsson: *Att klaga till Europadomstolen*, Jure, Stockholm 2005

Claes **Sandgren**: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, upplaga 2:6, Nordstedts Juridik, 2007.

Rhona K.M. **Smith**, *International Human Rights*, 5:e upplagan, Oxford University Press, Oxford 2012.

Elektroniska källor

<http://www.dagensjuridik.se/2014/04/det-ar-domarna-som-ar-ansvariga>
(hämtat 2014-11-08)

UN News Center, *Solitary confinement should be banned in most cases, UN expert says*,
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40097#.VIV6omSwYmS>
(hämtat 2014-10-31)

Nyheter, Ekot, *Advokater vill ha klarare häkteslag*, publicerat 2014-12-09 kl. 05:00
<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=83&grupp=10974&artikel=6040151>
(hämtat 2014-12-13)

Nyheter, Ekot, *Riksåklagare: Ändra lagen för att korta häktningstider*, publicerat 2014-12-08 kl. 16:20
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6040283>
(hämtat 2014-12-13)

Tidskrifter & avhandlingar

Hedda Wittbom, *Restriktioner vid häktning ur ett EU-rättsligt perspektiv*, examensarbete, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, 2010

Stuart Grassian: *Psychiatric Effects of Solitary Confinement*, 22 Wash.U.J.L. & POL'Y 325, (2006)

Josef Zila, SvJT 1990 s 285
<http://svjt.se/svjt/1990/284>

Anton Övling, *Restriktioner för häktade – något om svensk rätt ur ett folkrättsligt perspektiv med fokus på straffprocessrätt*, examensarbete, Juridiska institutionen vid Uppsala universitet, 2014.

Jag, Leon Hansson, 900219-1899, registrerades på kursen första gången höstterminen 2014.
Jag har aldrig omregistrerats eller deltagit i tidigare examinationstillfällen.